

Eugen Motušić

Porušena crkva Rođenja Blažene Djevice Marije u Silbi*

Eugen Motušić
Put Pudarice 34d
HR - 23 000 Zadar

Prethodno priopćenje
Preliminary communication
Primljen / Received: 10. 2. 2013.
Prihvaćen / Accepted: 16. 4. 2014.
UDK: 726.034(497.5 Silba)

Based on the archival records and architectural drawings, this article reconstructs and analyzes the architectural structure of the Church of the Nativity of the Virgin Mary at Silba which was demolished in 1828 and its building material used for the construction of the nearby parish church. Information about the history of the church and particularly those about its thorough renovation during the 1660s has been gathered from the records of the canonical visitations. On the basis of the church's porch of the lopica type, a structure characteristic of contemporary vernacular churches in Istria and the Quarnero gulf, the article argues that the island of Silba belonged to the same cultural sphere. All that remains of the former church complex is a bell tower which was built during the aforementioned renovation and provided with a new pyramidal roof in 1858.

Keywords: Silba, Church of the Nativity of the Virgin, vernacular architecture, lopica porch, bell tower, altars, seventeenth to nineteenth century

Nagli se gospodarski uzlet silbenske komune tijekom 17. i njen prosperitet u 18. stoljeću temelji na pomorstvu i brodarstvu koje se snažno razvija shodno povoljnu položaju malena otoka na vitalnu pomorskom koridoru sjevernog Jadrana. Zahvaljujući tim unosnim djelatnostima malo se naselje izdiže nad ostalima zadarskog arhipelaga s kojima dijeli jednaku sudbinu kolonatskog odnosa spram plemićkih vlasnika otoka. Silbenski su pomorci gotovo svakodnevnom prisutnošću u Veneciji, Zadru i, u manjoj mjeri, ostalim gradskim središtima Jadranskog i susjednih mu mora upijali duh todobne kulture čije tekovine postupno prenose u svoju ruralnu sredinu. Tako u drugoj polovici 18. stoljeća Silba doživljava svoj zenit, što se ogleda u činjenicama da od 1750. godine ima stalnog liječnika,¹ te da od 1770. godine godišnja davanja vlasnicima otoka umjesto u naturi u potpunosti isplaćuju novčano.² Višak dobara ulaže se u gradnju udobnih kuća s prostranim „dvorovima“ i vrijednim inventarom, a kultura življenja u ovo je vrijeme bila na nivou manjeg gradića.³ Propašću Mletačke Republike silbenko je brodogradnje male dužobalne plovidbe teško pogođeno budući da je austrijska uprava

ukinula njihove privilegije na prijevoz stoke i robe sa zadarske skele u Veneciju, dok je zavidna flota duge plovidbe kojom su raspolagali bogatiji brodovlasnici i kapetani bila neaktivna uslijed nemirnih prilika u kojima su francuski gusari onemogućavali normalan tijek trgovine. Uspostavom francuske uprave i pomorskom blokadom Jadrana od strane Engleske i Rusije brodarstvo otoka dodatno stagnira i konačno propada.⁴

Izlažući se pogiblima mora silbenski se pomorci utječu nebeskoj zaštiti pa istaknutiji pojedinci i obitelji podižu nove ili obnavljaju stare crkve. Krajem 16. stoljeća Ivan Matković podiže crkvicu Sv. Ivana Krstitelja,⁵ godine 1637. Anton Ventura temeljito obnavlja župnu crkvu Sv. Marka,⁶ oko 1654. godine braća Šimun i Matij Pavlina podižu franjevački samostan s crkvom Gospe od Karmela,⁷ godine 1691. Anton Bujačić podiže crkvicu Sv. Antuna Padovanskog u Portu,⁸ a oko 1765. obitelj Bračanin kapelu Gospe Žalosne.⁹ Oltari tih crkava opremaju se umjetninama naručenim od renomiranih mletačkih majstora te je pokretni dio sakralne baštine otoka relativno dobro proučen, a nedavno i objedinjen u preglednom radu

I. Prijatelj-Pavičić.¹⁰ Ipak, izostala je detaljnija analiza važnijih spomeničkih cjelina baroknog razdoblja od kojih se ovdje obrađuje ona najmanje poznata.

Naselje koje nosi ime otoka formirano je na zaravnjenu hrptu njegova središnjeg i najužeg dijela, a slijedeći mu usmjerenje odlikuje se relativno izduženom konfiguracijom s tendencijom širenja prema zapadnoj obali. Zbog svoje otvorene strukture bez izrazita nukleusa pripada raštrkanom tipu naselja. Njegovu povijesnu jezgru omeđuju i objedinjuju dvije glavne uzdužne komunikacije, Veli put sa zapadne i put uz Velu pijacu s istočne strane. Od Mula, stare luke na istočnoj obali otoka, u selo vodi poprečni put koji mu je nekoć predstavljao južni rub, a na njegovu spoju s Velim putom nalazi se monumentalna župna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije. Izgradnjom crkve dovršene 1844. godine sjedište je župe u samo naselje preneseno iz udaljene, danas grobišne crkve Sv. Marka.¹¹

Pedesetak metara sjeveroistočno od župne crkve, na suprotnoj strani iste komunikacije, nalazi se zvonik koji je izvorno stajao uz pročelje crkve razgrađene 1828. godine u korist nove koja je titularom i preuzetim

1. Pogled na zvonik sa sjevera (foto: E. Motušić)
View of the bell tower from the north

2. Pogled na zvonik s jugozapada (foto: E. Motušić)
View of the bell tower from the south-west

građevnim materijalom njena izravna nasljednica.¹² Položaj crkve danas je ugodan borik, a iz poštovanja prema starom svetištu te kao trajan znak posvećenosti ovog prostora, uza što se vezuje i do danas tinjajuća memorija o nekadašnjem groblju,¹³ nakon rušenja je na poziciji začelja crkve podignut kameni križ na kubičnom postolju, označujući tako i nekadašnje protezanje crkve prema istoku. U podzidu postolja ugrađene su i dvije ploče reljefnih posvetnih križeva što potječu iz crkve.¹⁴

Zvonik

Četverokatni zvonik kvadratne je osnove stranica dužine 410 cm. Kako je građen priklesanim kamenom, vanjske su mu plohe u potpunosti ožbukane. Bridovi zvonika raščlanjeni su plitkim, u žbuci izvedenim lezenama koje teku do završnog, snažno istaknuta vijenca klasicizirajuće profilacije. Dvije horizontalne razdjelnice u vidu plitkih, jednostavno profiliranih kamenih vijenaca, diskretno omeđuju kubus trećeg kata, a kako ih ugaone lezene djelomično prekrivaju, uviđa se njihov

raniji nastanak. Visok završni kat opremljen je zvonima te su njegove stranice rastvorene jednim većim, lučno zaključenim otvorom. Nad njim se uzdiže četverostrana piramida podignuta na plitku pravokutnom tamburu kojem se u osi svake stranice nalazi otvor u obliku polegnuta ovala. Bridove tambura i piramide raščlanjuju kamenim klesancima formirane lezene odnosno rebra (sl. 1 i 2). Osim kata podno lože za zvona koji je presvođen opekom sazdanim bačvastim svodom, etaže su odijeljene drvenim podovima, danas postavljenima nešto niže od svoje izvorne razine i to kako bi se na trećem katu oformio dovoljno visok prostor, koji je potom presječen dodatnim podom radi postavljanja satnog mehanizma.¹⁵

Svi otvori trupa zvonika pokazuju naknadne modifikacije ili potpuna zatvaranja. Tako se nad nadvratnikom ulaza u zvonik nalazi profilirani vijenac što tvori klupčicu polukružnom luku djelomično otučene

3. Djelomično zazidana monofora na sjevernoj stranici trećeg kata zvonika (foto: E. Motušić)

Partially walled-up single-light window on the north side of the third floor of the bell tower

4. Zazidana monofora istočne stranice trećeg kata zvonika (foto: E. Motušić)
Walled-up single-light window on the east side of the third floor of the bell tower

profilacije s prepoznatljivim zaglavnim kamenom u njegovu tjemenu. Manji prozorski otvori koji se na prvome katu nalaze na sjevernoj i zapadnoj strani, a na drugom na svim četirima, s unutrašnje su strane zakošeni bočnih stranica i svedeni rasteretnim lukom od opeke, dok im je u razini vanjske plohe klesanim okvirima izvorno bio formiran pravokutan oblik svijetla otvora. Međutim, natprozornici dvaju otvora prvoga kata zamijenjeni su klesanim lukovima od kojih onaj na zapadnoj strani predstavlja par luku nad ulaznim vratima, a zajedno s manjim nad sjevernim otvorom vjerojatno su pripadali porušenoj crkvi. Otvori na drugom katu s unutrašnje su strane djelomično zazidani tvoreći prema vanjštini zakošene prsobrane, čime su zadobili formu puškarnice, svjedočeći tako o nekadašnjoj fortifikacijskoj funkciji zvonika. Na istočnoj je strani ovoga kata svijetao otvor prozora potpuno zatvoren opekama u ravnini vanjske plohe.

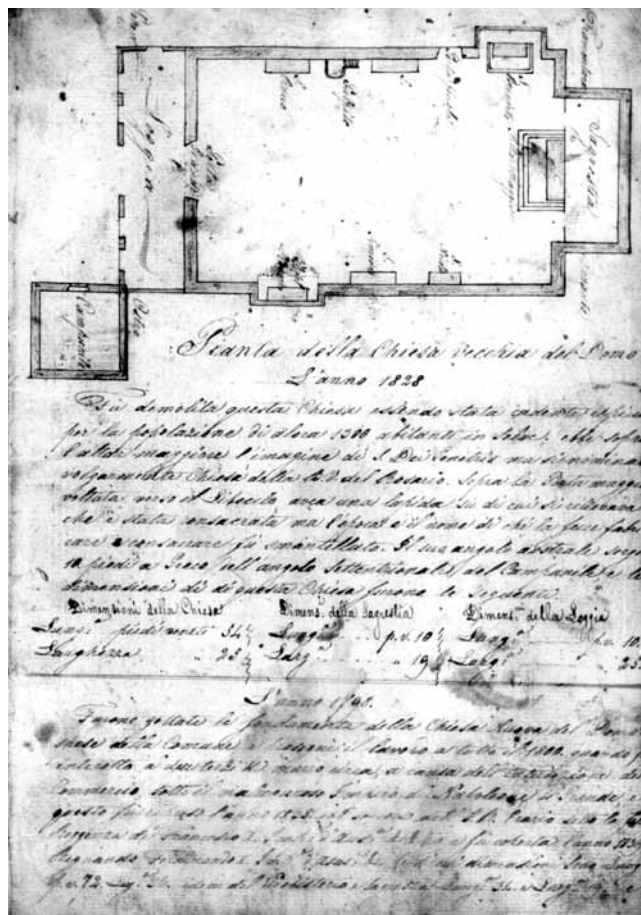
Stranice trećega kata izvorno su bile providene s po jednim visokim, lučno zaključenim otvorom neznatno različitih širina koji su naknadno zazidani u ravnini

vanjske plohe, a tek je onomu na sjevernoj stranici svijetao otvor reduciran na polukružni obris.¹⁶ Sudeći po ovom otvoru, vanjski su im lukovi sačinjeni od više segmenata, dok neznatno širi raspon unutrašnjim lukovima sjeverne i istočne monofore formiraju dva fino klesana segmenta spojena u njihovu tjemenu. Luk sjeverne monofore oslanja se na dva konzolno istaknuta bloka kojima je na gornjoj strani uklesan žlijeb za umetanje osovine nosača zvona (sl. 3). Žlijeb je prisutan i kod istočne monofore, s tim da se ovdje čitav otvor od dna prema vrhu postupno sužuje formirajući tako njegov specifičan gljivast oblik (sl. 4). Obrubi otvora završne lože zidani su istom tehnikom kao i na trećem katu, ali su im klesani lukovi naknadno mijenjani. Zvona su izvorno bila ovješena o drvene grede oslonjene na kamene konzole nad otvorima.¹⁷

Novi građevni sloj, svojom strukturom i vrstom kamena različit od ostalog zida zvonika, začinja se u razini nad spomenutim konzolama, a pripada fazi izgradnje završne piramide. Arhitektonska plastika ove strukture, počevši od snažno istaknuta vijenca klasične profilacije, očituje pedantan klesarski rad radionice kojoj treba pripisati i izvedbu vanjskih lukova nad monoforama lođe za zvona, jer su oni dimenzijama, neprofiliranim

5. Pogled na vršni dio zvonika (foto: E. Motušić)
View of the top of the bell tower

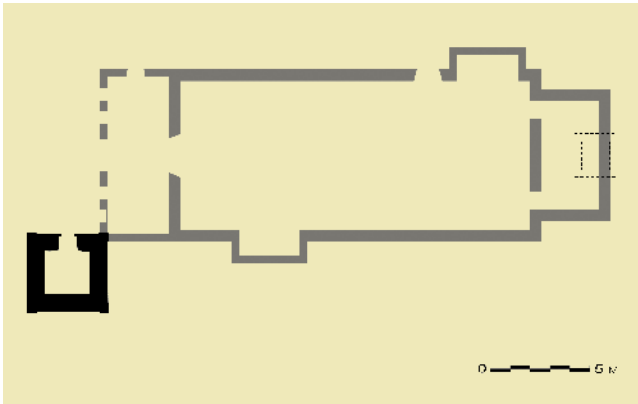

6. Fotografija zagubljene kronologije sa skiciranim tlocrtom porušene crkve (izvor: Župni arhiv Silba)

Photo of the lost chronicle with the sketch of the ground plan of the demolished church

kvadratnim presjekom oštih bridova i vrstom kamena potpuno sukladni ovalima na tamburu. Za razliku od trupa zvonika koji se prema vrhu postupno sužuje, bridovi tambura iskazuju povratak čisto okomici te se on zajedno s piramidom raspoznaje kao novo tijelo (sl. 5).

Tražeci od Namjesništva u Zadru sredstva za popravak nove župne crkve i zvonika, kao i crkve Sv. Marka, Konzilij silbenskog crkvarstva 1855. godine izradio je troškovnik u kojemu se navodi trošnost zvonika, a posebno njegove „kupole” (*cubola*) kojoj je prijetilo urušavanje.¹⁸ Ministarstvo za bogoštovlje i prosvjetu tek je 1857. odobrilo potrebna sredstva, a na natječaj su se prijavila trojica graditelja: Angelo Cantù, Francesco Fabbrovich i Francesco Concina. Direkcija za graditeljstvo Namjesništvu je predložila da se zbog ekonomičnosti i manjka boljih graditelja koji su uposleni na privatnim gradnjama u gradu i okolici, prihvati najjeftinija ponuda, tj. ona Francesca Concine.¹⁹ Ugovor s majstorom sklopljen je 18. siječnja 1858. godine, a

7. Tlocrt zvonika i grafička rekonstrukcija tlocrta porušene crkve; crtkanom linijom označena je pozicija postolja križa (snimak i rekonstrukcija: D. Vujević)

The ground plan of the bell tower and the reconstructed ground plan of the demolished church, the broken line marks the position of the base of the cross

prema izvještaju Građevinske direkcije F. Concina je sve ugovorene radove dovršio do 11. studenog iste godine.²⁰ Priznanica od 29. rujna 1858. godine dokumentira isplatu sume od 6,20 forinta petorici Silbenjana koji su prevezli potreban građevni materijal s Mula do zvonika na kojem će se podignuti „zid gdje su zvona”, a koji nije obuhvaćen

opsegom radova koje će izvesti ovdje neimenovan graditelj poduzetnik.²¹ Ovaj zahvat, po svemu sudeći, odgovara izgradnji gornjeg dijela zida završne lođe kojim je pripremljena podloga novoj strukturi piramide.

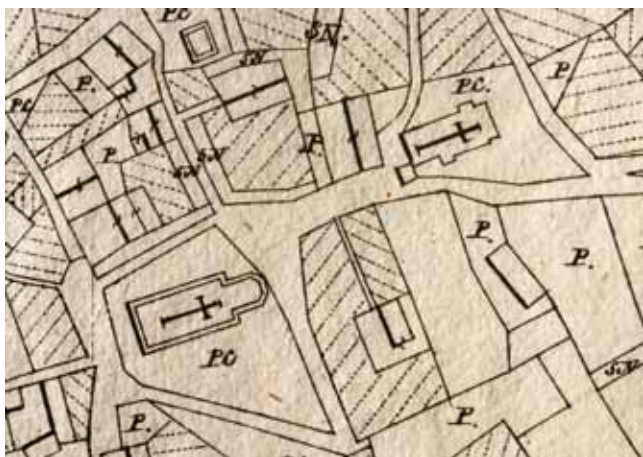
Crkva

U posljednjih stotinjak godina svoga postojanja crkva se nazivala Gospe od Ružarija, a pod tim je titularom spominje i C. F. Bianchi navodeći uz nju istoimenu bratovštinu koja je djelovala do početka 19. stoljeća.²² Lokalna predaja o tome da je porušena crkva nekoć bila župnom potakla je Bianchija na zaključak kako to nije moglo biti nakon 1637. godine kada je zavjetom Antona Venture temeljito obnovljena crkva Sv. Marka.²³ Međutim, kako to svjedoče zapisi svih vizitacija crkve Sv. Marka izvršenih prije njene pregradnje, ova je crkva bila sjedištem silbenske župe u neprekinutu kontinuitetu od njena osnutka.²⁴

U svojem ključnom djelu o prošlosti otoka P. Starešina prenosi i podatke iz zapisa apostolskih vizitatora Valiera iz 1579. i Priulija iz 1603. godine, koji u crkvi spominju oltare dviju bratovština,²⁵ dok na temelju spisa iz arhiva obitelji Vjekoslava Supićića navodi da je u prvoj polovici

8. Detalj iz fol. 8 katastarske mape otoka Silbe, 1824. god., DAZd 382, Uprava katastarskih izmjera, br. 160, f. VIII (foto: E. Motušić)
Detail of fol. 8, land registry map of the island of Silba, 1824, DAZd 382, Department of Land Registry, no. 160, fol. VIII

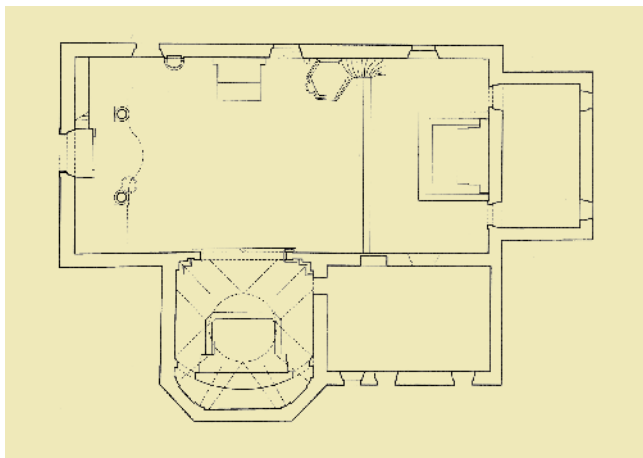

9. Detalj topografske karte otoka Silbe iz 1833. god. (1824. god.), DAZd 383, Kartografska zbirka, br. 262 (foto: E. Motušić)

Detail of the topographic map of the island of Silba, 1833 (1824), DAZd 383, Map Collection, no. 262

18. stoljeća parun Bartul Supićić crkvi dao prigraditi kapelu Sv. Benedikta, te da se donacijama čitave komune sredinom toga stoljeća podigao i zvonik.²⁶ No, kako Starešina, ne navodeći njen položaj, porušenu crkvu naziva Rođenje B. D. Marije ne razjasnivši prethodno problematiku njenih različitih titulara, tako je u recentnoj literaturi prouzročio određene nejasnoće.²⁷

U župnom arhivu čuva se fotografija prve stranice danas zagubljene kronike koja sadrži opis porušene crkve i, što je posebno značajno, shematiziranu skicu njena tlocrta (sl. 6).²⁸ Kako spis bilježi i kronologiju izgradnje nove župne crkve, može se zaključiti da je nastao neposredno nakon 1844. godine. Tekst koji se odnosi na staru crkvu u prijevodu glasi: „Godine 1828.

10. Tlocrt župne crkve Sv. Silvestra u Kanfanaru (izvor: VLADIMIR MARKOVIĆ, /bilj. 59/, 157, sl. 150)

Ground plan of the parish church of St Sylvester at Kanfanar

porušena je ova crkva jer je bila trošna i premala za stanovništvo od tadašnjih 1300 žitelja u Silbi. Na glavnom je oltaru bila slika Majke Božje, ali se crkva pučki nazivala Gospe od Ružarija. Iznad glavnih vrata usmjerenih prema lebiću nalazio se jedan kamen na kojem se čitalo da je bila posvećena, ali je godina i ime onoga koji ju je dao napraviti i posvetiti bila otučena. Njen južni ugao je 10 stopa prema buri od sjevernog ugla zvonika, a dimenzije ove crkve bile su sljedeće. Dimenzije crkve u mletačkim stopama – dužina 54, širina 25. Dimenzije sakristije u mletačkim stopama – dužina 10, širina 19. Dimenzije lođe u mletačkim stopama – dužina 10, širina 25.²⁹

Crkva je prema tlocrtu i navedenim mjerama bila jednobrodna pravokutna građevina dimenzija 18,77 x 8,69 m, na čijem je začelju bila istaknuta plitka i od lađe nešto uža pravokutna sakristija dimenzija 3,47 x 6,60 m.³⁰ Pred glavnim se pročeljem čitavom širinom crkve pružao trijem dubine 3,47 m koji se svojim južnim uglom oslanjao na sjeverni ugao zvonika. Krovište trijema podržavala su tri para simetrično raspoređenih nosača od kojih su središnji bili nešto uže osnove, a otvore među njima zatvarali su pregradni, zacijelo parapetni zidovi. Ugaoni su nosači vjerojatno bili zidani. Tvoreći ugao s istočnom stranom tijela zvonika, južna je strana trijema bila zatvorena, čime je u zimsko doba bio zaštićen od nepovoljnih vjetrova iz jugoistočnog kvadranta. Glavni ulazi u „ložu” i crkvu smješteni su po uzdužnoj osi sklopa, dok su sporedni otvoreni sa sjeverne strane, tj. u smjeru nekadašnje jezgre sela. Uz sjeverni se bočni zid pri začelju lađe nalazila plitko istaknuta pravokutna kapela Sv. Benedikta, prema Starešini prigrađena u prvoj polovici 18. stoljeća, istih karakteristika kao i kapela Gospe od Ružarija koja se nalazila na početku južnog zida lađe.

Dvoranska unutrašnjost crkve bila je opremljena reprezentativnim glavnim oltarom prislonjenim uz začelni zid lađe nad čijom je niveletom bio izdignut trima stubama, a flankirao ga je par bočnih prolaza za sakristiju.³¹ Uz lateralne zidove nalazila su se po tri oltara. Uz sjeverni zid (gledajući od glavnog ulaza) nalazio se oltar Sv. Roka, zatim oltar kojem titular nije naveden te slobodno stojeći oltar kapele Sv. Benedikta uzdignut na dvije stube. Uz južni zid nalazio se oltar kapele Gospe od Ružarija, zatim oltar Sv. Šimuna i oltar Sv. Nikole. Između oltara Sv. Roka i onoga neimenovanog uzdizala se konstrukcija propovjedaonice polukružnog presjeka, a sporedni se ulaz u crkvu nalazio uz kapelu Sv. Benedikta nasuprot oltaru Sv. Nikole.

Kako zabilježeni tlocrt nije tehnički snimak građevine, već skica nastala s ciljem dokumentiranja bitnih prostornih odnosa njenih struktura i pružanja osnovnih informacija o liturgijskim sadržajima, tako se

uvid u realne proporcije građevine stječe tek tlocrtom izrađenim na temelju zapisanih dimenzija (sl. 7). U tom smislu relevantniji izvor za dalju analizu porušene crkve predstavlja katastarska mapa iz 1824. (sl. 8)³² te njena redakcija na karti otoka iz 1833. godine³³ (sl. 9), koje pružaju uvid u prostorni položaj crkve i njezine tlocrtne gabarite. Iako se zbog velikog mjerila ovih dvaju snimaka planovi crkve ne podudaraju u pojedinostima koje se tiču samog obrisa perimetralnih zidova te dispozicije i veličine kapela, ipak oba bilježe element koji nije prisutan na pojednostavljenom tlocrtu iz spisa, a koji ukazuje na različite građevne faze zdanja. Naime, gledajući od pročelja na katastarskim je nacrtima, posebno na onom iz 1833. godine, razvidno da južni zid nakon kapele Ružarija tvori blag otklon od uzdužne osi građevine prema jugu. Otklon tako sugerira pripadnost ovog dijela zida starijem sloju građevine te implicira na kasniju pregradnju crkve u smislu njena proširenja i produženja u smjeru zapada. Ta će zapažanja trebati provjeriti nekim budućim arheološkim istraživanjima samog lokaliteta, koji prema sadašnjem stanju upućuje na vrlo plitak sloj s eventualnim ostacima samih temelja građevine.

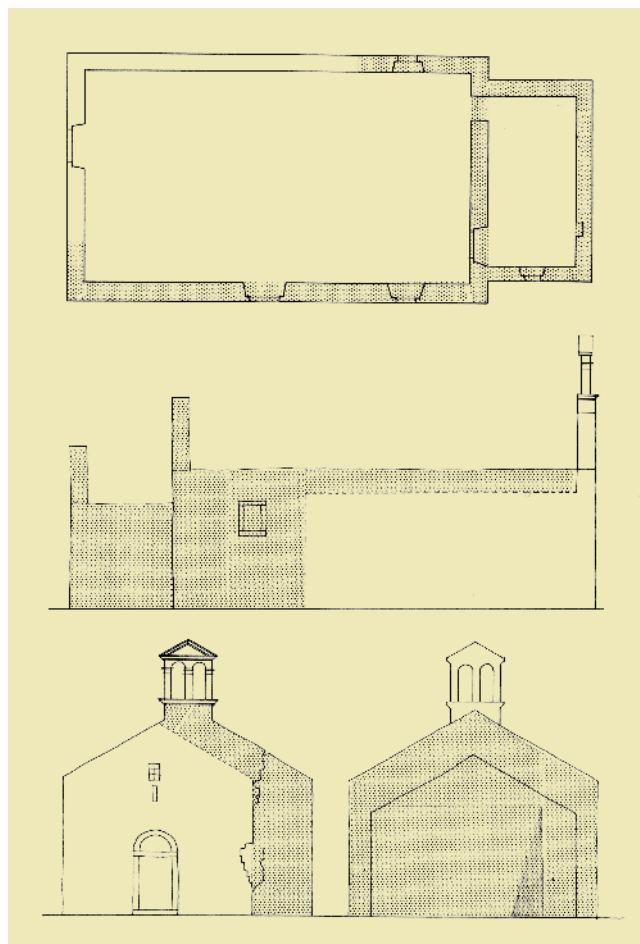
Biskupske vizitacije crkve

Zbog lošeg stanja natpisa koji se nalazio nad glavnim portalom crkve, pisac navedene kronike nažalost nije mogao zabilježiti uklesanu godinu njene posvete koja bi dakle određivala i približno vrijeme njezine izgradnje. Taj nedostatak nadoknađuju sačuvani zapisnici apostolskih i kanonskih vizitacija koji ilustriraju povijest crkve donoseći mnoge podatke i o njenu inventaru.

Spomenimo prije svega Bianchijev navod da je prema „starim kronikama” na Silbi postojala crkva Sv. Marije koja je pripadala samostanu eremita Sv. Antuna Opata ugašenu 1412. godine.³⁴ Prvi pouzdan izvor za povijest crkve Valierova je vizitacija iz 1579. godine gdje se navodi kao oratorij Rođenja Blažene Djevice Marije. Malena je crkva filijalna župnoj crkvi Sv. Marka, a vizitator je zatječe neposvećenu kao i tri oltara: glavni, uz koji se vezuje laička bratovština, te oltare Sv. Ivana Krstitelja i Sv. Nikole koji se opremaju prinosima pučanstva.³⁵ Kanonske vizitacije zadarskog nadbiskupa Natalea Veniera iz 1583. i 1587. godine crkvu nazivaju kapelom Sv. Marije,³⁶ dok se u zapisniku apostolske vizitacije Michiela Priulija iz 1603. godine navodi da je crkva *Rođenja preslavne Djevice* radi pogodnosti podignuta u blizini naselja.³⁷ Budući da je prigodom obilaska župne crkve Sv. Marka ovaj vizitator odredio da se iz praktičnih razloga ulje za sakrament bolesničkog pomazanja čuva

u crkvi *S. Mariae*,³⁸ jasno je da se radi o istoj onoj koja se u Venierovim vizitacijama navodi kao kapela. Time se eremitska crkva Sv. Marije koju spominje Bianchi može poistovjetiti s ovom građevinom.

Crkva ni u vrijeme Priulijeve vizitacije nije bila posvećena. Bratovština Sv. Marije od 90 bratima oprema glavni oltar naslovljen *Preslavnoj Djevici* na kojem se nalazi drveno pozlačeno svetohranište umetnuto u oltarnu palu, dok četiri pobočna oltara nemaju redovitih nadarbina (*nullos habet introitus*). Kako su im umjesto kamenih menza postavljene tek drvene, vizitator na njima zabranjuje celebraciju misa dok se dostojno ne opreme. To su redom ovi oltari: oltar Sv. Šimuna Pravednika, zatim oltar s lijeve strane glavnog koji nema svog titulara, oltar Sv. Ružarija koji se nalazi u sredini crkve (*in medio Ecclesiae*), a pripada bratovštini od stotinu bratima, te oltar Sv. Jurja pod patronatom mještana Jurja Šišića. Spominje se nadalje sakristija

11. Grobljanska crkva Sv. Lovre u Lukoranu, tlocrt, pogled na sjeverno lice, pročelje i začelje (izvor: Planoteka Konzervatorskog ureda u Zadru) Cemetery church of St Lawrence at Lukoran, ground plan, view of the north wall, façade and back

12. Kapitel, župna crkva Silba (foto: E. Motušić)
Capital, parish church at Silba

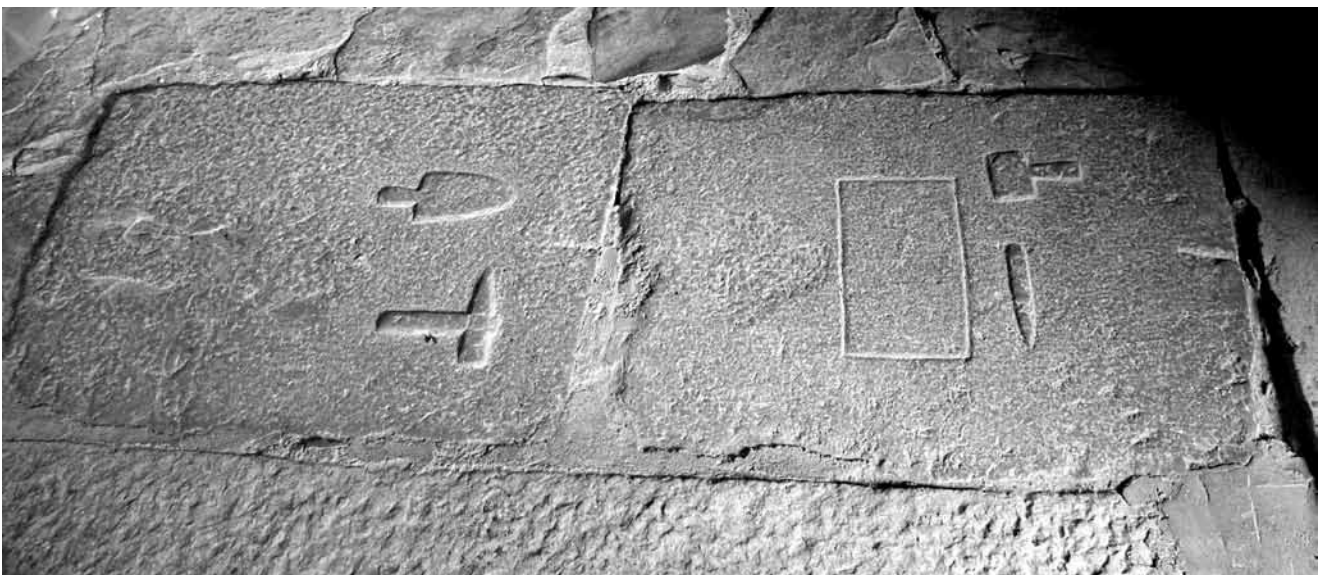
koju je potrebno preurediti i okrečiti te okolno groblje koje se nalaze ograditi. U samoj crkvi potrebno je postaviti željeznu rešetku na prozor koji se nalazi s lijeve strane glavnog oltara, gdje također treba načiniti zidni ormarić kao kustodiju za spomenuto Sveto ulje. Nalaze se izraditi jednu ispovjedaonicu te kamenicu za blagoslovljenu vodu prenijeti u unutrašnjost crkve, koja ubuduće treba biti dolično ukrašena i zaključavana.³⁹

Navedene promjene u odnosu na prijašnje vizitacije svjedoče o preuređenju crkve u smislu njene nove kongregacijske uloge kojom bi se nadomjestila udaljenost župne crkve Sv. Marka. Pet oltara, sakristija,

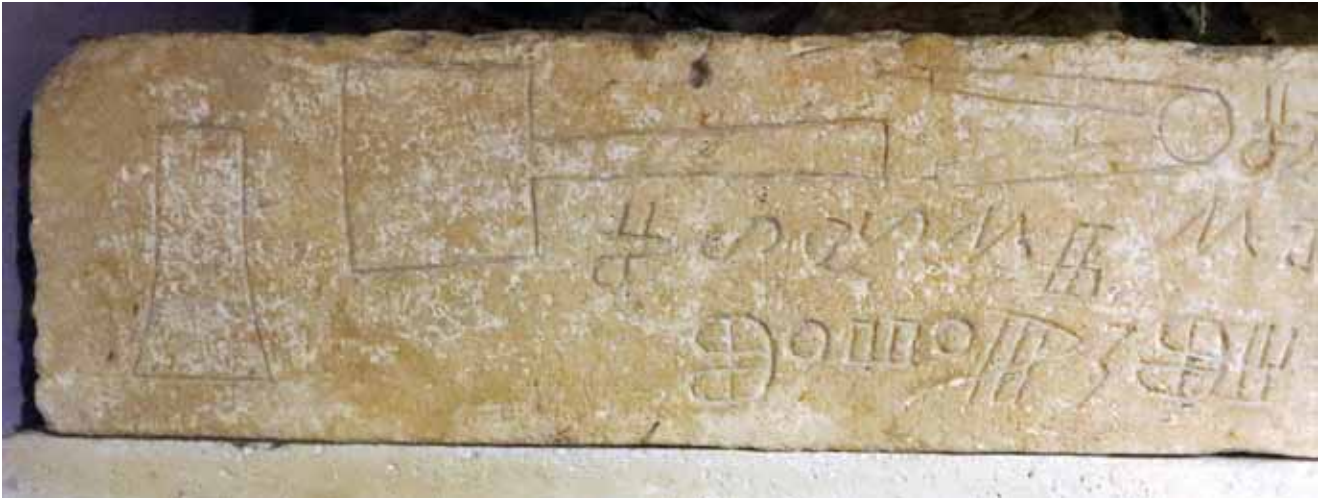
okolno groblje, ulje za bolesničko pomazanje, potreba za ispovjedaonicom; nedostaje tek krsni zdenac i crkva bi imala sva liturgijska obilježja neke župne crkve.⁴⁰

Zadarski nadbiskup Ottaviano Garzadori u svojoj vizitaciji iz 1626. godine crkvu *Rođenja Bl. Marije Djevice* zatječe u dobru građevnom stanju, a na kraju se zapisnika primjećuje da je s obzirom na siromaštvo sela zadovoljavajuće opremljena. Ipak, u odnosu na prijašnju vizitaciju inventar je crkve obogaćen, a šest pretežno dostojno opremljenih kamenih oltara pod patronatom su pojedinaca, istaknutijih obitelji ili laičkih bratovština. Za glavni oltar te crkvu u cjelini brine se bratovština Male Gospe. Navodi se potom oltar Sv. Benedikta koji pripada nedavno ustanovljenoj laičkoj bratovštini, zatim Sv. Nikole obitelji Baćilo (*de Bacchilo*), Sv. Šimuna pod patronatom Ivana Šišića, oltar Sv. Filipa i Jakova obitelji Ventura i oltar Gospe od Ružarija istoimene bratovštine.⁴¹ Posljedica je to sve boljih materijalnih prilika u osvitu 17. stoljeća – razdoblju početaka organiziranog pomorstva i brodarstva u Silbi⁴² – uzlet kojega će se u idućim desetljećima ogledati u novim sakralnim zdanjima i obiteljskim oltarima podignutim zavjetom bogatijih pojedinaca.⁴³

Prvom sljedećom vizitacijom koju je 1670. godine, dakle po završetku Kandijskog rata (1645.-1669.), izvršio nadbiskup Ivan Evanđelist Parzaghi zatječu se brojne novosti u vezi sa samom građevinom i njenim inventarom pa je ovaj zapisnik najopsežnije vrelo informacija o crkvi (vidi Prilog).⁴⁴ Tako se na kraju teksta navodi nedavna obnova popločenja i krovništva crkve u kojoj je zabilježena propovjedaonica, čak tri ispovjedaonice te kamenica za

13. Nadgrobna ploča s reljefnim prikazima zidarskih alata, crkva Sv. Marka u Silbi (foto: E. Motušić)
Tombstone with relief depictions of stonemasons' tools, the Church of St Mark at Silba

14. Detalj nadvratnika portala kuće majstora Franića Lorencina, caffè „Turist” – Silba (foto: E. Motušić)
Detail of the door lintel on the house of master craftsman Franić Lorencin, caffè „Turist” – Silba

blagoslovljenu vodu. Po prvi se put spominje i zvonik opremljen dvama zvonima i pokretnim plamencem u vrhu. Da se doista radi o zvoniku tipa kampanela, a ne o preslici, svjedoči zapisnik njegove vizitacije iz 1678. godine kada se za vrata zvonika nalaže ugradnja zasuna s ključanicom i zahtijeva čistoća prizemne prostorije. Tom se prilikom navodi dobro građevno stanje crkve kojoj su vratâ dobro izgrađena i raspoređena,⁴⁵ a tri se godine potom, radi većeg uresa i boljeg osvjetljenja unutrašnjosti, nalaže izrada dvaju dodatnih prozora.⁴⁶

Navodeći opremu pojedinih oltara godine 1670., vizitator svjedoči nedavnim promjenama od kojih one koje su još uvijek u tijeku regulira zaključnim dekretima. Tako bilježi da glavni oltar nije posve doličan jer je nanovo podignut (*de nouo fuerit constructum*), tj. nije do kraja napravljen; ne spominje se tabernakul, već samo piksida sa Svetotajstvom. Pala pak još uvijek nije umetnuta, već je bočno postavljena jedna Gospina slika (*imagine*),⁴⁷ zacijelo neka manja sa starog oltara koju nalaže ukloniti. Dekretom se određuje da se slika, koja god to bila, bolje umetne (*icona perfectius reaptetur*).

Navodi se zatim stanje šest sporednih oltara. Na oltaru bratovštine Sv. Benedikta zatječe novu sliku te je blagoslivlja.⁴⁸ Jednako čini i s novom slikom što služi novom oltaru Začeca B. D. Marije koji je dala napraviti obitelj Barbić (*ab illos de Barbich construendo*), a pred kojom se celebrira dok je prava slika na reparaciji (*propria icona reparatur*). Ovaj je oltar već bio posvećen, ali je prilikom nekakve pregradnje premješten (*sed propter motionem eiusdem in reaedificatione*) te se sada na njemu misli uz pomoć prijenosnog oltarića. Na kraju se navodi da je oltar podignut o trošku Pavla Venture (†1658.)⁴⁹ koji je za celebraciju misa ostavio nadarbinu

od dvadeset i dvije libre, dok u dekretima stoji da se slika oltara što prije ponovno umetne, što se zacijelo odnosi na onu sliku koja se reparira. Iz svega se zaključuje da je prijašnji oltar što ga je podigao Pavao Ventura razgrađen i ponovno podignut na novom mjestu, a da novonastalu situaciju u kojoj se stara slika reparira koristi obitelj Barbić, namećući se s nekom provizornom slikom i prijenosnim oltarom što zamjenjuje nepostojeći posvetni kamen (*altariolum*) koji se prilikom posvete oltara umeće u menzu.⁵⁰

Slijedi oltar Gospe Loretske što ga je dao podići neki Fortunić kojemu je ime u zapisniku nažalost prekríženo, a koji je pod patronatom njegovih nasljednika. Tu je zatim oltar bratovštine Gospe od Ružarija što ga je dao podići bratim Matij Pavlina koji, istaknimo to ponovno, zajedno s bratom Šimunom u Silbi podiže franjevački samostan s crkvom Gospe od Karmela. Prilikom uvida u stanje ovog oltara vizitator bilježi da u menzu nije umetnut posvetni kamen iako je oltar nekoć bio posvećen, a razlog je tomu njegovo premještanje s izvorne pozicije prilikom nekakve pregradnje (*eo quod in reaedificatione de loco fuerit proprio ammotum*). Slijedi oltar Sv. Roka⁵¹ te još jedan oltar Začeca B. D. Marije što ga je dao podići Šimun Šišić, a koji vizitator nalaže preimenovati u Gospu od Snijega budući da već postoji oltar tog titulara. Takvu je odluku vjerojatno potakla slaba opremljenost Šišićeva oltara na kojemu se zabranjuje misiti dok se primjereno ne opremi. Zanimljivo je da se u sljedećoj vizitaciji iz 1678. godine ne navodi ni oltar Začeca B. D. Marije ni Gospe od Snijega, već su namjesto njih tu oltari Sv. Filipa i Jakova te Sv. Jurja. Već 1681. oltar spornog titulara opet je prisutan, a više nema onog Sv. Jurja. Ostalim oltarima titular se više nije mijenjao.

15. Glavni oltar župne crkve u Silbi (foto: E. Motušić)
High altar of the parish church at Silba

Tijekom 18. stoljeća nemamo ovako iscrpne zapisnike vizitacija te su oni nadbiskupa Vicka Zmajevića iz 1718.⁵² i Mate Karamana iz 1760. godine⁵³ vrlo šturi informacijama o crkvi koja je tada naslovljena „Blaženoj Djevici od Presvetog Ružarija”. Dakle, od početka 18. stoljeća posebna je pobožnost prema ovome marijanskom kultu, a vjerojatno i ugled bratovštine dovela do promjene titulara koji će se zadržati do njezina rušenja. Spomenimo i to da je prema Zmajevićevoj vizitaciji silbenskog klera (*visitatio personalis*) iz 1742. godine, u crkvi postojao krsni zdenac kojeg je izradu zatražio župnik don Luka Starešina zbog nezgodne udaljenosti župne crkve u zimsko doba.⁵⁴ Ta je potreba zacijelo bila posljedica sve većeg broja stanovnika pa i većeg broja krštenja, stoga ne čudi predaja da je crkva bila župnom, kako to svjedoči i zagubljeni spis s tlocrtom „stare župne crkve”.

Pri Vladi u Zadru 1824. godine bila je predviđena obnova crkve, za što je bio izrađen i troškovnik od 1101,28 forinti te sva tehnička dokumentacija uključujući nacрте. Međutim, ona nije realizirana ponajprije stoga što su Silbenjani već bili odlučili da za pretijesnu crkvu ne izdvajaju nikakva sredstva, nego da se prema još uvijek živoj preporuci njihovih predaka sve ulaže u dovršetak nove župne crkve koje je gradnja obustavljena zbog nedostatka sredstava, a koja će „radi njene prostranosti i lijepe arhitekture ponajbolje odgovarati njihovom religioznom duhu i realnoj potrebi”.⁵⁵

Prepuštena sudbini crkva je progresivno propadala te se napokon 14. veljače 1828. godine za vrijeme bogoslužja urušio dio krova sakristije, nakon čega je na zahtjev mjesnog sindika odbor crkvinarstva u pratnji lokalnog zidara i stolara izvršio vještačenje njena stanja. Osim opće derutnosti građevine utvrđeno je da krovšte zbog trulosti greda više nije u stanju podupirati krov koji se uslijed najmanjeg udara vjetra mogao urušiti, pa je zbog neposredne opasnosti u crkvi zabranjeno obavljati bogoslužje.⁵⁶ Očevid bilježi i podatak da su oltari bili opremljeni drvenim retableima koji su tada trošni i truli, a prema dopisu od 1. kolovoza 1844. godine, kojim župnik Ivan Bogdanić od Vlade u Zadru traži sredstva za izradu glavnog oltara u novoj župnoj crkvi, prilikom pokušaja njihova premještanja lomili su se i pretvarali u prah.⁵⁷ Dana 26. veljače 1828. odasлана je molba Nadbiskupskom ordinarijatu u Zadru da se dozvoli rušenje crkve, što je nadbiskup Josip Nowak odobrio i odredio da se do završetka radova na novoj crkvi koristi bivša franjevačka crkva Gospe od Karmela.⁵⁸ Izgledno je, dakle, da se onaj dio inventara crkve Gospe od Karmela, koji se prema stilskim karakteristikama datira u prvu polovicu 17. stoljeća, izvorno nalazio u staroj crkvi Male Gospe.

Zaključak

Kako se u vizitaciji nadbiskupa Parzaghija iz 1670. godine izričito navodi nedavna obnova popločenja i krovšta crkve, zatim nedovršeno stanje novoga glavnog oltara i nedavna promjena pozicija dvaju sporednih, postojanje propovjedaonice i čak triju isповjedaonica koje su zapravo novina u crkvenom inventaru, zaključujemo da je nedugo prije ove vizitacije crkva pregrađena. To potvrđuje kontekst i značenje rečenica kojima se navode promjene pozicije oltara Začeca i Ružarija: *sed propter motionem eiusdem in reaedificatione*, odnosno *in reaedificatione de loco fuerit proprio ammotum*, čime se podrazumijeva pregradnja crkvene građevine odnosno zdanja (*aedificium*) zbog čega su oltari i premješteni. Da se termin *reaedificatione* odnosi na samu građevinu, a ne na oltare, potvrđuje korištenje termina *constructum* na primjeru novopodignuta glavnog oltara te onog koji ponovno podiže obitelj Barbić. Potvrdu tomu nalazimo i u istovremenoj vizitaciji župne crkve Sv. Marka gdje se za oltar Gospina uznesenja koji je podignut (*constructum*) s lijeve strane glavnog, nalaže njegovo premještanje i podizanje na drugom mjestu pri čemu se ne koristi termin *reaedificatio*, nego opet *constructio*.⁵⁹

Dakle, na temelju svih iznesenih podataka moguće je ustvrditi da se tijekom 60-ih godina 17. stoljeća temeljito obnovila i povećala manja, vjerojatno srednjovjekovna crkva u oblicima koje smo ovdje grafički rekonstruirali na temelju skiciranog tlocrta i dimenzija što ih prenosi kronika iz sredine 19. stoljeća. Zbog dvoranske koncepcije crkvenog prostora u kojem prezbiterij na tipično posttridentski način putem dvaju prolaza sa strana glavnog oltara komunicira sa sakristijom podignutom uz začelje građevine, pripadala je tipski najbrojnijoj skupini jednobrodnih crkava kakve se upravo od 17. stoljeća podižu u ruralnim sredinama uz našu obalu. Prema plitku pravokutnom obliku od lađe neznatno uže sakristije može se svrstati u varijantu kojoj od istraženih objekata pripadaju tri crkve na otoku Ugljanu: bivša župna crkva Sv. Lovre u Lukoranu koja je svoj oblik zadobila 1632. godine povećanjem manje crkve iz 15. stoljeća, crkva Gospe Snježne u Kukljici (na ugljanskoj strani tjesnaca Ždrelac) iz druge polovice 17. stoljeća i župna crkva Sv. Eufemije u Sutomišćici iz 1679. godine.⁶⁰ U Istri to je župna crkva u Kanfanaru podignuta 1695. godine (sl. 10),⁶¹ a istom je tipu prije temeljite pregradnje s početka 20. stoljeća pripadala i župna crkva Gospe Loretske u Arbanasima (Zadar) iz 1739. godine.⁶²

Navedene župne crkve na otoku Ugljanu srednjovjekovnog su podrijetla, a u 17. i 18. stoljeću povećavane su na način da se zadrže neki od postojećih perimetralnih zidova, kao što je to evidentno na primjeru crkve Sv. Lovre

16. Kipovi Sv. Petra i Pavla, župna crkva u Silbi (foto: E. Motušić)
Statues of SS Peter and Paul, parish church at Silba

u Lukoranu (sl. 11.)⁶³ Ovim se analogijama osnažuje mogućnost da su snimci silbenske crkve na katastarskim nacrtima iz 1824. godine u spomenutom odklonu pravca južnog zida doista dokumentirali i stariji, po svemu sudeći srednjovjekovni sloj crkve.

U pogledu svojih proporcija silbenska se crkva od navedenih izdvajala izduženošću lađe, što je, čini se, bilo uvjetovano potrebom za većim brojem pobočnih oltara. Putem navedenih komparativnih primjera može se pretpostaviti da je i ovdje lađa bila zaključena stropom ili natkrivena tek otvorenim krovštem, dok su zidovi bili raščlanjeni funkcionalnim elementima simetrično raspoređenih prozorskih i vratnih otvora čiji su okviri mogli imati neke jasnije stilske karakteristike, poput navedenog para lukova s istaknutim zaglavnim kamenom, naknadno ugrađenih nad otvore zvonika.

Dvije naknadno prigradene kapele svojim su formatima poput niša prilagođene veličini i morfologiji oltara, što je rješenje karakteristično za 18. stoljeće, kako bi pobočni oltari što manje zadirali u prostor lađe. Takve se kapele, obično presvođene segmentom bačvastog svoda, prigraduju starijim objektima i to najčešće kao par simetrično postavljenih u poprečnu os crkve. Takve primjere u Istri nalazimo u crkvi Sv. Lucije u Selini ili

župnim crkvama Račica i Hreljića,⁶⁴ na Krku u crkvi Sv. Marije Magdalene franjevac trećoredaca u Portu,⁶⁵ ali i u samoj Silbi na primjeru crkve Gospe od Karmela kojoj su one prigradene prilikom obnove dovršene oko 1752. godine.⁶⁶ Za razliku od njih ove kapele nisu produkt jedinstvenog „projekta”, već su svojom dispozicijom i vremenom podizanja međusobno neovisne prostorne jedinice podignute kao arhitektonski okvir formalno i sadržajno važnijim, bratimskim oltarima. Okvirnu dataciju prigradnje kapele Sv. Benedikta, koju P. Starešina prema arhivskom izvoru smješta u prvu polovicu 18. stoljeća, treba možda približiti njegovoj sredini.⁶⁷

Otvorena predvorja u vidu trijema karakteristična su osobina todobnih ruralnih crkava, a u jadranskoj Hrvatskoj najučestalija su na području Istre i Kvarnera gdje ih se naziva lopicama. Iako mogu biti i starije, one najčešće i jesu dograđene tijekom 18. stoljeća pred pročeljem obično manje i starije građevine.⁶⁸ Za razliku od njihova ustaljena četvrtastog tlocrta, silbenska je „loža” specifična izdužena pravokutnog tlocrta. Prema brojnim analogijama može se ustvrditi da su nosači osvojeni na nisku parapetnom zidu i da su ugaoni odsječci zidova nosili otvoreno krovštem trijema. Kako su prema skici tlocrta crkve središnji parovi nosača bili uže osnove od pokrajnjih, otvara se mogućnost da se radilo o stupovima, tim više što se u župnoj crkvi čuvaju dva identična kamena kapitela koji bi prema dimenzijama (43 x 43 x 33,5 cm) mogli pripadati lopici stare crkve (sl. 12).⁶⁹ Daljim se istraživanjem možda pronađe kakva analogija ovim rustičnim korintskim kapitelima prepoznatljivo renesansnih korijena, koji se zbog stilizirane modelacije mogu tek okvirno datirati od 17. do 18. stoljeća. Treba pretpostaviti da je zvonik odvojen od crkve da bi u vrijeme čestih gusarskih pljački, koje je sa sobom donio Kandijski rat, bio osiguran njegov puni fortifikacijski značaj, što je svakako bilo potrebno budući da se crkva tada nalazila na samoj granici sela i to uz komunikaciju što vodi iz luke. Kako je loža premostila prostor između dvaju zdanja, a ujedno i zaklonila pogled iz zvonika na sam ulaz u crkvu, njena se izgradnja prije završetka nesigurnih vremena 17. stoljeća ne čini izglednom.⁷⁰

Budući da trijemovi pred pročeljem crkve nisu karakteristični na području Dalmacije, prisutnost lopice na Silbi zoran je arhitektonski pokazatelj da otok, iako po civilnoj i crkvenoj jurisdikciji pripada Zadru, kulturološki zapravo gravitira Kvarnerskom krugu, što je i prirodno s obzirom na njegov zemljopisni položaj kojeg su okruženje Silbenjani kao pomorci u tančine poznavali.⁷¹

Autentičnim je povijesnim izvorima dokazan nastanak zvonika u sklopu ove obnove i pregradnje stare crkve, stoga se podatak koji donosi P. Starešina o njegovoj izgradnji sredinom 18. stoljeća može odnositi jedino

na eventualnu nadogradnju kupole ili piramide koja je, kako smo to ovdje prikazali, 1858. godine zamijenjena sadašnjom.⁷² Zvonik je u ovoj prvoj fazi jednostavne, stilski nedefinirane morfologije s polukružno zaključenim otvorima kojima su providena dva završna kata opremljena zvonima i odijeljena jednostavno profiliranim vijencima. Po tim ga se odlikama može usporediti sa za jedan kat nižim zvonikom crkve Sv. Marka u Silbi podignutim 1611. godine⁷³ te onim pravoslavne crkve Sv. Nikole u Puli čiji je vršni dio, prema nedavnoj interpretaciji I. Matejčića, nastao u 18. stoljeću.⁷⁴ Neznatnim povišenjem zvonika 1858. godine sa završnim tamburom i piramidom te njegovim formalnim ujednačavanjem pomoću ugaonih lezena, postignuta je monumentalnost tada već samostalna zdanja. Svojom volumetrijom i arhitektonskom strukturom ova je završna piramida gotovo identična onoj zvonika župne crkve u Preku na Ugljanu podignuta 1844. godine.⁷⁵

Za razliku od župne crkve Sv. Marka ili franjevačke crkve Gospe od Karmela koje, podignute zavjetom istaknutijih pojedinaca ili obitelji, svjedoče o raslojavanju silbenskog društva tijekom 17. stoljeća, čini se da

je manja crkva Male Gospe temeljito obnovljena zalaganjem i naporom čitave komune, i to kako bi se u selu nadomjestila udaljenost župne crkve. Kako su od ukupno sedam oltara čak njih četiri bila posvećena nekom marijanskom kultu, crkva je svojim sadržajem bila izrazito Gospino svetište, dok je po svojoj tipologiji i morfološkim elementima zvonika djelo lokalnih, pučkih graditelja kojih u Silbi tada nije nedostajalo.

Među većim brojem „meštrov” koji se u župnim maticama spominju tijekom 17. i 18. stoljeća izričito se uz graditeljske djelatnosti navode zidar *Mihovi* iz Bosne (1652. god.),⁷⁶ Ivo Zidar (1660. god.),⁷⁷ meštar Šime marangun iz Zadra (1673. g.),⁷⁸ murer Marko Vidović iz Korčule, koji je u Silbi boravio od 1685. do 1688. godine kada mu se pridružio sugrađanin Jure Vidović, a vjerojatno je član ove radionice bio i meštar Luka iz Korčule koji se također navodi 1685. godine.⁷⁹ U prvoj polovici 18. stoljeća u Silbi djeluje klesarska radionica braće Šimuna i Matija Supičića, od kojih je potonji 1716. godine za 65 talira izgradio crkvicu Gospe od Dubovice ponad Dragova na Dugom Otoku.⁸⁰ Kao „meštar kamenar” 1746. godine navodi se Marin Prešen iz Raba koji se u Silbi i trajno nastanio.⁸¹

17. Nacrt glavnog oltara župne crkve u Silbi (1860. god.), župni arhiv Silba (foto: E. Motušić)

Design for the high altar of the Parish Church at Silba (1860), Archive of the parish church at Silba

Osim braće Supićić, o relativno razvijenu graditeljskom i klesarskom obrtu među samim Silbenjanima svjedoči i datumom nažalost neobilježena nadgrobna ploča u crkvi Sv. Marka s reljefnim prikazima zidarske žlice i zidarskog čekića (martelin) te bata i dljeta (sl. 13), kao i podatak da su 1719.-21. god. zidari iz Silbe pozvani na ispomoć za neke državne radove u Zemuniku.⁸² Među njima se u 17. stoljeću isticao meštar Franić Lorencin koji je na nadvrtnik svoje kuće (sl. 8, objekt br. 126) uz glagoljički natpis oporučne odredbe (laša), datiran 1660. godinom, uklesao i prikaze svojih alata: šestara, klina i bata (sl. 14). Taj je klesar bio posebno privržen crkvi u blizini koje se nalazio njegov dom jer je, prema Fučićevoj interpretaciji natpisa, nasljednik kuće trebao za pokoj majstorove duše platiti misu četiri puta godišnje na prvu nedjelju u mjesecu na oltaru Gospe od Ružarija.⁸³ Kako se prema matičnim knjigama majstoru rađaju kćeri 1653., 1656. i 1663., a sin 1660. godine, zaključujemo da je tijekom 50-ih godina 17. stoljeća bio u zrelih godinama, dok se prema istom izvoru posljednji put spominje 1677. godine u svojstvu kuma, tako je zasigurno svjedočio, a možda imao i udjela u izgradnji nove crkve.⁸⁴

Oprema glavnog oltara

U župnom arhivu nalazi se Inventar dragocjenih predmeta koji su se u dva reda nizali u ostakljenom dijelu slike „Gospe od rođenja” koja se tada nalazila iza glavnog oltara župne crkve. Inventar je datiran 1867. godinom, a sliku na istoj poziciji spominje i Bianchi koji je naziva *Nascità del Salvatore*.⁸⁵ Riječ je o slici na dasci koja je 1898. godine umetnuta u nišu novoga mramornog retable izrađena prema projektu Ćirila M. Ivekovića.⁸⁶ Tom su prilikom uklonjene dragocjenosti (80-ih godina 20. stoljeća predane su Nadbiskupskom ordinarijatu u Zadru), a sama je slika preinačena da bi stala u nišu. U spisima vezanima uz izradu retable na listu s Ivekovićevim premjerima apside, postojećeg oltara i tabernakula bilješka je o staroj slici: *Stara slika. 1'10 x 2'00 Majka Božja od poroda sa 4 evangelista*.⁸⁷ Današnje dimenzije slike su 108 x 157,5 cm, a Bogorodicu s Djetetom flankiraju tek Sv. Marko i Sv. Matej; nedostaju pak ostala dva evanđelista. Kako je to istaknula M. Stagličić, tektonika se Ivekovićeva retable podudara s arhitekturom crkve, međutim njegova se ikonografija (kipovi četiriju evanđelista) zacijelo temeljila na onoj stare slike koju je, čini se, trebala i zamijeniti na način da se u nišu umetne slika koja prikazuje tek Bogorodicu s Djetetom. S tom tezom podudara se i problem oko „malih unutarnjih pilastara” koje altarist Barišković nije izradio prema nacrtu, već su kasnije pridodani.⁸⁸ Očito se Silbenjani nisu htjeli odreći

slike koja se izvorno nalazila na oltaru stare crkve i koja se generacijama častila i darivala zavjetnim darovima. Prema Inventaru radilo se, zajedno s pozlaćenim krunama Gospe i Djeteta, o 77 predmeta, većinom naušnica i prstenja, poneka ogrlica ili medalja, a sve uglavnom od srebra, rjeđe zlata ili koralja. Stoga se može zaključiti da je i sama slika koju autorica na temelju klasicističke arhitekture u kojoj su smješteni likovi datira u sredinu 19. stoljeća, naknadno slikarski znatno preinačena, a tek bi se nužnom restauracijom mogla valorizirati i preciznije datirati. Njenom postavom u novi retabl poremećena je zamišljena Ivekovićeva koncepcija glavnog oltara jer se ponavljaju likovi Sv. Marka i Sv. Mateja, dok je ona sama bitno okrnjena (sl. 15).

U župnoj zbirci čuvaju se i dva drvena kipa Sv. Petra i Pavla koji se okvirno mogu datirati oko sredine 17. stoljeća, a koji su se prije postavljanja Ivekovićeva retable nalazili na glavnom oltaru župne crkve (sl. 16). Naime, stipes oltara zajedno s tabernakulom izradio je vodnjanski altarist Giovanni dalla Zonca pok. Placida 1860. godine. Korespondencija s majstorom, ugovor o izradi oltara od 12. ožujka iste godine te njegov nacrt (sl. 17) nalaze se u župnom arhivu. Prema prvoj točki ugovora iz narudžbe su izuzete dvije pobočne statue, a ne spominje se ni par kipova anđela-lučonoša postavljenih nad okvirima pobočnih prolaza. Ovi su okviri, uklonjeni u skladu s Ivekovićevim projektom i potom uzidani u bočne zidove svetišta, također izuzeti iz ugovora, dok im se majstor pod osmom točkom obvezuje izraditi tek nove arhitravne grede i nadgrađe.⁸⁹ Konačno, priznanicom od 23. siječnja 1861. godine izdanom na račun radova na glavnom oltaru izričito se navode kipovi Sv. Petra i Pavla.⁹⁰ Poleđine kipova neobrađene su i uzdužno konkavno udubljene, te je izvjestan njihov izvorni smještaj u pobočnim nišama oltarnog retable tipa slavoluka, kakvi se tijekom 17. stoljeća naručuju za brojne crkve na našoj obali.⁹¹ Dakle, očito se radilo o većem trodijelnom oltaru, a najvjerojatnije upravo o onome glavnom porušene crkve koji je prema podacima koje pružaju vizitacije nadbiskupa Parzaghija bio potpuno opremljen 1681. godine, kada se na njemu spominje i drveni pozlaćeni tabernakul.⁹²

Prilog

Kanonska vizitacija crkve Rođenja B. D. Marije u Silbi zadraskog nadbiskupa Ivana Evanđelista Parzaghija od 18. lipnja 1670. godine

Nadbiskupski arhiv u Zadru, Vizitacije – kutija 1, br. 2, fol. 53r-56v.

Die 18 Junij

Ill(ustrissi)mus ac R(everendissi)mus D(ominus) Archiep(iscopu)s prossequendo suam Sacram Visitationem localem de mane contulit se ad Ecclesiam Natiuitatis B(eatae).M(ariae).V(irginis). associatus ut supra, ibique celebrat Missae Sacrificio administratoque Confirmationis Sacramento peregit absolutionem mortuorum, et successiue

Visitauit Sacram Eucharistiam quae asseruatur in Pixide argentea deaurata cooperta conopeolo albo ex serico satis decenter custoditam. Extat Confraternitas formiter erecta a qua prouidetur de necessarijs ardet continuo lampas impensis eiusdem ex usufruto uiginti gognaliorum uineaorum ab alijs fidelibus Sanctissimo Sacramento relictorum, extat pixis pro infirmis cum bursa ac cordulis pro comodiori gestatione sacramenti Visitauit Oleum infirmorum quod asseruatur in armariolo in muro constructo non est exornatum pictura [nec interius, nec – *prekriženo*] exterius, in uasculo argenteo cum bursa uiolacei colloris, intus obdus serico, cum capsula portatili, satis apta, in omnibus bene custoditum, mandauit sed in parte exteriori exornari pictura armariolum, ac inscribi titulum (Oleum infirmorum) pro debita reuerentia

Visitauit Altare maius sub titulo Natiuitatis B.M.V. quod non est consecratum, celebratur in eo sup' altare portatili cooperto tella cereata non insertum in mensa deest tabella secretarum et Euangelium Sancti Ioannis: Altare non est omnino perfectum, eo quod de nouo fuerit constructum pala Altaris non inseruit, et ad adequandam latitudinem utuntur imagine B.M.V. quam iussit remoueri, non habet umbellam; habet pro d'te(?) decem circiter gognalia uineaata, ex usufruto quorum et ex elemosinis confratrum B.M.V. prouidetur de necessarijs, celebratur quotidie ex deuotione, ex obligatione uero qualibet secunda feria pro quo onere soluit Confraternitas duodecim libras paruorum singulis annis.

Visitauit Altare S. Benedicti cuius Iconam benedixit quia de nouo constructa habet alariolum insertum in Mensa coopertum tella cereata, deest umbella, et cartellae, celebratur in eo qualibet quarta feria, pro quo onere

Confraternitas eiusdem tituli soluit annuatim duodecim libras paruorum, a qua etiam prouidetur de necessarijs Visitauit Altare Conceptionis B.M.V. cuius Iconam benedixit cum de nouo fuerit constructa, in seruitura nouo altari ab illos de Barbich construendo, interim celebratur ante eam donec propria Icona reparetur, fuit consecratum, sed propter motionem eiusdem in reaedificatione utuntur modo altariolo portatili sola mensa cooperta est tella cereata, desunt cartellae. Umbella est uirius exigua, amplianda igitur adhoc, ut cooperiat latitudinem Altaris, in reliquis bene prouisum. Celebratur in eo qualibet sexta pro quo onere Paulus Ventura soluit uiginti duas libras paruorum eiusdem impensis erectum.

Visitauit Altare Deiparae Virginis Lauretanae erectum ---- Fortunich a cuius hereditari prouideatur nunc de necessarijs, habet altariolum insertum in mensa exiguae omnino fou--, ita ut uix calicem capere possit, nedum hostiam iussit itaque illiud ammoueri, ac prouideri de alio sufficienti, sine quo interdixit in eo celebrationem Missarum, desunt cartellae, in reliquis sufficienter prouisam, celebratur in eo semel in hebdomada ex elemosinis haeredum predicti Fortunich

Visitauit Altare Sanctissimi Rosarij erectum a Mattheo Paulina, habet altariolum non insertum in mensa, licet prius fuerit consecratum, eo quod in reaedificatione de loco fuerit proprio ammotum desunt cartellae in reliquis optime prouisum. Extat Confraternitas Sanctissimi Rosarij habet lampadem argenteam, qualibet prima Dominica mensis celebratur Missa solemnis, et qualibet prima feria secunda non impedita celebratur Missa solemnis pro defunctis, celebratur etiam quotidie plures Missae ex deuotione. Pro supradictis Missis soluit annuatim praedictus Paulina duodecim libras paruorum eius Confraternitas gaudet Indulgentia plenaria confratribus, et consorioribus Rosarij conosca (?)

Visitauit Altare S. Rochi Cofessoris in cuius Mensa insertum est altariolum coopertum tella cereata, celebratur in eo qualibet tertia feria pro qua soluit Gastaldio libras duodecim paruorum ex elemosinis fidelium, desunt cartellae, in reliquo sufficienter prouisum.

Visitauit Altare Conceptionis B.M.V. sed cum obseruasset in dicta Ecclesia extans aliud altare eiusdem tituli, ac aliud etiam construendum sub eodem titulo, censerit mutandum titulum, iussit itaque de caetero uocari altare B.M.V. ad Niues, non habet cartellas, nec umbellam, nec suppedaneum; habet --- altariloum insertum in mensa coopertum tella cereata, celebratur in eo semel in mense, pro quo onere Simeon Sissich

soluit annuatim duodecim libras paruorum cuius --ationem impensis erectum fuit altare, iussit prouideri de necessarijs, ac interim transtulit onus celebrandorum Missarum ad Altare maius

Visitauit Confessionalia tria, quorum assum nulla indiget reparatione, alterias uero lamen indiget reparatione, alterias uero tabelle uersatilis non est affixa confessionali Visitauit Sacram suppellectilem qua est satis abundans, indiset tamen Missali Latino ac Inuentario mobilia et statilia Ecclesiae

Visitauit totum corpus Ecclesiae in quo obseruauit pulpitum, uasa aquae benedictae, et alia satis aptae disposita, pauimentum est bene sartum, ac custoditum, tetumque de nouo reparatum.

Visitauit campanile quod duas habet campanas, et inuertice Crucem cum flamula uersatili

Pro Ecclesia Natiuitatis B.M.V. Syluarum

Decreta

Loculus, in quo asseruatur oleum infirmorum, exterius decenter exornetur pictura, ac fiat inscriptio huius (Oleum infirmorum)

Altari maiori sub titulo Natiuitatis B.M.V. inseratur altariolum mense, apponatur tabella secretarum, et

euangelium S. Ioannis, icona perfectius reapertur; remoueatur imago superaddita exterius, et prouideatur de umbella.

Ad altare S. Benedicti apponatur umbella, et chartula secretarum ac Euangelij S. Ioannis.

Icona altaris Conceptionis B.M.V. quamprimum reapertur; umbella coaequetur altari, prouidantur de tabella secretarum ac euangelij S. Ioannis

Altare B.M.V. Lauretae prouideatur de altariolo competenti, ineptum uero tollatur, nec interim super eo celebretur, donec de alio non fuerit prouisum, et apponantur tabellae consuetae.

In mensa altaris S. mi Rosarij inseratur altare portatile et prouideatur de tabellis secretarum ac Euangelij S. Ioannis.

Apponantur praedictae tabellae ad Altare S. Rocchi.

Altare Conceptionis B.M.V. posthoc euocetur titulo B.M. ad Niues, cum aliud altare eiusdem tituli ibi existat, prouideatur de umbella suppedaneo, ac tabellis consuetis.

Confessionalium Lamina perforata, ac tabella uersatilis reapertur iuxta indigentiam

Ecclesia prouideatur de missali latino, et conficiatur inuentarium omnium stabilium, ac mobilia dictae Ecclesiae in hac uisitatione inserendum.

Bilješke

* Ovaj rad plod je nastavka istraživanja sakralne umjetnosti otoka Silbe koje sam poduzeo u svrhu diplomskog rada obranjena 2011. godine. Određene zaključke iz poglavlja posvećena ovoj crkvi ispravljaju i nadopunjuju naknadno pronađeni arhivski podaci i ostali izvori koje objavljujem na ovome mjestu.

¹ PETAR STAREŠINA, *Pomorstvo Silbe*, Zadar, 1971., 79.

² PETAR STAREŠINA, Kolonat na Silbi (u povodu 120. obljetnice otkupa otoka), *Radovi instituta JAZU u Zadru*, sv. 20 (1973.), 325.

³ JELENA ŽORŽ-BRUSIĆ, *Silbenske kapetanske kuće i njihovi interijeri*, diplomski rad, Zadar, 1999.

⁴ PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 80-81; ŠIME PERIČIĆ, *Povijest Zadra u XIX. stoljeću*, u: *Prošlost Zadra IV – Zadar za austrijske uprave*, Zadar, 2011., 61-65.

⁵ CARLO FEDERICO BIANCHI, *Zara Crsitiana II*, 1879., 53; PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 76; EUGEN MOTUŠIĆ, *Sakralna umjestnost otoka Silbe od XVI. do kraja XVIII. stoljeća*, diplomski rad, Zadar, 2011., 76-84; IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ, *Sakralni objekti, umjetnička i duhovna baština otoka Silbe*, u: *Otok Silba – prirodno i kulturno blago*, Zadar, 2013., 215-216.

⁶ CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 5), 51; EUGEN MOTUŠIĆ (bilj. 5), 8-33; IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ (bilj. 5), 212-214.

⁷ Crkva je prema D. Farlatiju posvećena 1660. godine (Vidi u: DANIELE FARLATI, *Illyricum sacrum*, tom V, Venezia, 1775., 164.), a prvi se put spominje u Šimunovoj oporuci iz 1654. godine koji je dariva vinogradom. Vidi u: PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 21-24, i bilješka 65. O crkvi vidi u: EUGEN MOTUŠIĆ (bilj. 5), 87-100 i IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ (bilj. 5), 216-220.

⁸ EUGEN MOTUŠIĆ (bilj. 5), 124-128.

⁹ EUGEN MOTUŠIĆ (bilj. 5), 136-138.

¹⁰ IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ (bilj. 5), 210-228; RADOSLAV TOMIĆ, *Kiparstvo zadarske nadbiskupije od XVI. do XX. stoljeća*, u: *Umjetnička baština zadarske nadbiskupije – Kiparstvo II*, Zadar, 2008., 76-79, 160-161; EMIL HILJE – RADOSLAV TOMIĆ, *Slikarstvo zadarske nadbiskupije od XVI. do XX. stoljeća*, u: *Umjetnička baština zadarske nadbiskupije – Slikarstvo*, Zadar, 2006., 268-272, 281-283, 312.

¹¹ CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 5), 52. Od naselja razmjerno udaljena crkva Sv. Marka u uskoj je vezi s romanskim

naseljem koje se nalazilo uz obližnju uvalu Pocukmarak. Njegovim zamiranjem i formiranjem naselja na sadašnjoj poziciji crkva je ostala izdvojena, ali kao najveće i najstarije kulturno mjesto na otoku ipak je do vremena izgradnje sadašnje crkve bila maticom župe. Primat drevnog zaštitnika Silbe ogleda se i u činjenici da se župa sve do sredine 20. stoljeća nazivala župom Sv. Marka.

¹² PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 60.

¹³ Današnji zvonar Tonči Paulina od starijih je Silbenjana čuo za izraz da se netko *travanja* – „ako j jedan najedanpūt ostā šepav ōl j zavarnū nōgu – voldir dāj pasā uz kanpanē v dōbu kà su pokōjni vičērali i zagāzi in f'kōtlić.”

¹⁴ O posvetnim križevima vezanima uz obred posvete crkava i ilustrativnom primjeru crkvice Sv. Ivana Krstitelja na Birnju ponad Kaštela vidi u: VEDRANA DELONGA, Posvetni latniski natpisi na crkvi sv. Ivana od Birnja, *Archeologia Adriatica*, 4 (2010.), 281-306.

¹⁵ U arhivu obitelji Brnetić u Silbi se među spisima kapetana Josipa Brnetića nalazi dokument od 26. veljače 1797. godine koji bilježi uvjete o isplati novoga javnog sata za koji je još od 1794. godine svaki silbenski brodar izdvajao po 2 talara (*Adi 26. febraro 1797 m.v: selue / memoria dele condizioni p' un Relogio p' usso di questo comun ...*). Sljedeći satni mehanizam donirao je Šimun Zamarija Supičić (Silba, 1801. – Odessa, 1870.; vidi u: PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 84-85), a sadašnji je kupljen 1911. god. u poznatoj radionici braće Solari iz Pesariis (Udine). Vidi u: Državni arhiv u Zadru – dalje DAZd 123, Općina Silba (1918.-1941.), kutija 1, br. 482. (...) *Dne 1 Aprila 1911 bi namještena nova ura a započē funkcionirati 2 istoga mjeseca. Da se u zvoniku namjesti uru, snizilo se je grede gdje je to zahtievala konstrukcija iste ure. Tom prigodom se je stare grede uklonilo a namjestile nove (...)*

¹⁶ Zazidavanjem otvora u unutrašnjosti su formirane niše od kojih su one na istočnoj i zapadnoj stranici zapunjene dodatnim parapetnim zidom na koji su oslonjene grede spomenutoga dodatnog poda. U niši zapadnog otvora nalazi se brojčanik sata, dok je otvor na južnoj stranici zazidan u ravnini obiju ploha zida. Ovaj otvor nije lučno sveden, a prema tehnici zazida koja je kompatibilna ostalom zidu kata može se prosuditi da je zazidan nedugo nakon što je formiran.

¹⁷ Sadašnja zvona donacija su Jurja Barbića, a izlivena su 1922. godine u splitskoj radionici Jakova Cukrova. Godine 1917. po naredbi Ministarstva obrane i propozicijama Konzervatorskog ureda u Splitu, kataloški su popisana sva zvona kako bi se u ratne svrhe rekvizirala ona koja su kasnija od 1600. godine, a koja nemaju posebnu umjetničku, glazbenu ili dokumentarnu vrijednost. Prema više popisa koji se nalaze u neinventariziranom Župnom arhivu Silba (dalje ŽAS), župnoj crkvi Rođenja B. D. Marije tada su pripadala 4 zvona. Najveće zvono od 500 kg i dimenzija 80 (+20 cm verižice) x 91 cm sadržavalo je natpis: *R.M.A.:S.U.C.R. Margarita Ponte Abbadessa / A.D. M.D.C.C.L. xxxv / Opus/Cancian dalla/Venezia/Venetys*. Na zvonu su bili reljefni prikazi Sv. Margarite, Sv. Nikole, Sv. Antuna i Sv. Ivana. (Margarita Ponte kći je zadarskog plemića Horacija Ponte. Sa svojom sestrom Katarinom 1747. godine primljena je u novicijat pri samostanu Sv. Nikole u Zadru, dok se kao opatica istog samostana spominje u dokumentu od 20. lipnja 1788. godine. Vidi u: DAZd 339,

Samostan klarisa Sv. Nikole, kutija 5, br. 114 i br. 193. Po svemu sudeći zvono je pripadalo crkvi Sv. Nikole u Zadru.)

Drugo po veličini zvono bilo je od 450 kg, dimenzija 77 (+13 verižice) x 89 cm, s natpisom: *Soli/Deo/Honor/et gloria / A fulgore/et tempestate/libera nos/Domine / Opus/Petri Colbaccini/Bassanensis/1860 / Fidelius/pietas/sponte/obtulit*. Zvono je imalo reljefne prikaze Gospe s Djetetom, Raspeća, Anđela i Sv. Augustina. (Prema korespondenciji crkovernarstva i Pietra Colbaccinija pok. Giovannija koja se nalazi u ŽAS-u ovo je zvono izliveno od starog približno jednake veličine.)

Treće zvono bilo je od 300 kg, dimenzija 65 (+10 verižice) x 72 cm, s natpisom: *Christus Rex venit in pace, et Deus Homo factus est / Anno MDCCLXXV / Opus/Eredum de Polis/Venti*. Imalo je reljefne prikaze Gospe s Djetetom, Sv. Nikole, Sv. Frane, Sv. Marije, Sv. Josipa, Sv. Pavla i Sv. Roka. (U ŽAS-u se nalazi troškovnik izrade dvaju novih zvona izlivenih od starih u radionici obitelji Poli. Dokument izdan u Veneciji nosi datum 30. lipnja 1757. godine.)

Četvrto zvono sačuvalo se do danas, a nalazi se u zvoniku crkve Sv. Marka. Ima 300 kg, dimenzija 65 (+10 verižice) x 78 cm s natpisima: *A FULCURE ET TEMPESTATE LIBERA NOS DOMENE MDCCCXVII / OPUS ROMANI E GIOVANNI FR(atel)LI COLBACHINI UTINI / SIMEONE BERNETICH F(o)SSE RIFFONDERE LA PRESENTE CAMPANA PER SUA DIVOCTIONE PER LA V(eneranda) CHIESA DELLA B(eata) V(ergine) DEL ROSARIO SEL(ve) A D MDCCCXVII*. Na zvonu su reljefni prikazi Raspeća, Isusa u vrtu, Sv. Ivana Krstitelja, Sv. Marije, Sv. Antuna i Sv. Šimuna Proroka.

¹⁸ DAZd 88, Spisi registrature Namjesništva – dalje SRN), sv. 1489, 1857. god., f. IV/E, br. 1179. (...) 4. *Il Campanile attrovassi in massimo disordine minaciondo di crolare la cubula del medesimo perciò abbisogno delle riparazioni internamente, ed esternamente, altrimenti crolando la cubola del medesimo si spezzarebbero anche le campane che vi sono nel medesimo. (...)*

¹⁹ DAZd 88, SRN, sv. 1489, 1857. god., f. IV/E, br. 1179. Dopis potpisuje arhitekt Lucchini. Francesco Concina u ovom je razdoblju kao graditelj bio zaposlen na podizanju više crkava u zadarskom kraju. To su župne crkve u Selinama (1848.-1849. god.), Starigradu (1850.-1853. god.), Ražancu (1856. god.), Poljicima (1857. god.) i Briševu (1866.-1868. god.). Vidi u: MARIJA STAGLIČIĆ, Neostilska arhitektura u zadarskoj regiji, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 25 (1985.), 229-258.

²⁰ DAZd 88, SRN, sv. 1548, 1858. god., f. IV/E, br. 1924. Kao nadglednik radova iz Direkcije je bio upućen inženjer Pietro Clocchiatti, a radi uštede na njegovu angažmanu radove je tijekom mjeseca kolovoza, rujna i listopada nadgledao Silbenjanin Antonio Bonicioli. Vidi DAZd, SRN, sv. 1608, 1859. god., f. IV/E, br. 1775.

²¹ AŽS. *Ricevuta. Per fiorini sei carantani venti che li sottosegnati dichiarano d'aver ricevuto dalla Cassa delle rendite della Chiesa parrocchiale e questi per trasporto di pietra dal Molo al Campanile che occorsero per il muro acresciuto ove sono le campane del detto Campanile che non era compreso nei lavori che l'imprenditore deve eseguire cioe come segue (...) Selve li 29 Settembre 1858. / + croce di Gio Maria Rassol / + croce di Giacomo Suppich / + croce di Domenico Suppich / + croce di Domenico Mattessich / Bonicioli Giov. Batt.a Testi alli croci; na poledini: Trasporto di Petre per crescimento del campanile / f.7 / D.57.*

- ²² CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 5), 54.
- ²³ CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 5), 51-52.
- ²⁴ To su apostolske vizitacije Valiera iz 1579., Priulija iz 1603. i Garzadorija iz 1626. te kanonske N. Veniera iz 1583. i 1587. godine. Crkva Sv. Marka bila je župnom i 1565. godine kada su pred njom javno obznanjeni zaključci Tridentuskog sabora o sakramentu ženidbe, što je i zapisano u danas zagubljenoj glagoljskoj matici kojom se za potrebe rada „*Pabirci iz prošlosti župe Silba*” koristio povjesničar i glagoljaš don Vladislav Cvitanović. Tim se Cvitanovićevim rukopisom iz 1952. godine koristio i Starešina citirajući spomenuti podatak. Vidi u: PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 76, bilješka 479.
- ²⁵ PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 126. Radi se o glavnom oltaru posvećenu titularu crkve uz koji se po Valierovoj vizitaciji vezuje istoimena bratovština te o oltaru bratovštine Gospe od Ružarija koji prvi put spominje zapis Priulijeve vizitacije.
- ²⁶ PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 76.
- ²⁷ IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ (bilj. 5), 222. Autorica navodi da je današnja župna crkva podignuta na mjestu manje istog titulara, dok za porušenu crkvu Gospe od Ružarija koja je „nekada postojala” prenosi Bianchijev podatak da je bila župna do 1637. godine. Iz ovog izlaganja proizlazi da se radi o dvjema građevinama.
- ²⁸ Spis se ne nalazi u župnom arhivu. U arhivu obitelji Supičić (Bartuljevi) mlađi je prijepis iste kronike koji također donosi samo prvu stranicu originala, dok se u arhivu obitelji Starešina nalazi na pausu precrtan tlocrt crkve s napomenom: „Precrtano iz knjige originala koji se nalazio među starim papirima obitelji Petito, kopiju učinio Petar Petito. Original tlorisa buduć bio tražen poderao se i zametnuo.” Precrtani tlocrti crkve ovdje su realnijih proporcija, ali su crteži tehnički manjkavi i u pojednostima nedosljedni originalu. Prema tome i sam spis s fotografije zapravo je prijepis originala.
- ²⁹ *Pianta della Chiesa vecchia del Domo / L'anno 1828 / Fù demolita questa Chiesa essendo stata cadente e piccola per la popolazione di allora 1300 abitanti in Selve; ebbe sopra l'altare maggiore l'immagine di S. Dei Genetris ma si nominava volgarmente Chiesa della B.V. del Rosario. Sopra la Porta maggior voltata verso il Libeccio avea una lapida sù di cui si rilevava che è stata consacrata ma l'epoca e il nome di chi la fece fabricare e consacrare fù smantillato. Il suo angolo australe sorgeva 10. piedi a Greco dell'angolo Settentrionale dal Campanile, e le dimensioni di di questa Chiesa furono le seguenti.*
Dimensioni della Chiesa
Lung:a piedi veneti 54; Larghezza " 25
Dimensioni della Sagrestia
Lung:a p.v. 10; Larg:a " 19
Dimensioni della Loggia
Lung:a p.v. 10; Larg:a " 25
- ³⁰ Venecijanska stopa iznosi 0,3477 m. Vidi u: ENNIO CONCINA, *Pietre, parole, storia – Glosario della costruzione nelle fonti veneziane (secoli XV – XVIII)*, Venecija, 1988., 110.
- ³¹ Prema ovoj skici tlocrta glavni je oltar bio slobodnostojeći, međutim kako se on na skici iz arhiva Supičić i Starešina nalazi odmaknut od pravca začelnog zida lađe, zaključujemo da se on zapravo na njega prislanjao, što potvrđuju i komparativni primjeri crkava istoga tipa. O tome vidi u zaključku rada.
- ³² DAZd 382, Uprava katastarskih izmjera, br. 360, otok Silba; *Croquis della Comune di Selve*.
- ³³ DAZd 383, Kartografska zbirka, br. 262; *Selve, Dalmatia, Circolo di Zara, Distretto di Zara, 1824, Lith. Stelzer Winter C. 1833*.
- ³⁴ CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 5), 53. Autor, nažalost, ne navodi svoj izvor, a iznosi pretpostavku da je na njenim temeljima podignuta crkva Gospe od Karmela franjevačkog samostana.
- ³⁵ Archivium secretum Vaticanum, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap., kutija 80, *Visitatio Jadrensis*, fol. 68r-68v. (...) *In insula seu scopulo Selua, et uilla huius no[mi]nis Ecc[lesi]e a non consecrata seu potius oratorium sub tit[ul]o natiuitatis Beatae Mariae dependet a parochiali S. Marci et in eo asseruatur sacramentum comoditatem populi. Ardet coram eo lampas expis' confr[ater]nitatis, innouatur debito tempore. Ibi sunt tria altaria: maius, .s. Io[ann]is baptistae et .s. Nicola, qua non sunt conserata et ornantur a societate. (...)*
- ³⁶ Nadbiskupski arhiv u Zadru – dalje NAZd, Vizitacije – kutija 1, br. 6., *Visitatio N. Venier 1583, fol. 20-21 (...)* *Die Veneris 7. mo m̄s octubris 1583. Silbae / Accessit postea ad Insulam Silbam ... Ubi ad presentis est parochus presbiter Matheus Lucevich et susceptus ab eo decenter audivit missam in capella Sanctae Mariae (...); NAZd, Vizitacije – kutija 1., br. 6., *Visitatio generalis libri secundis Illustrissimmi et Reverendissimmi Domini Natalis Veneris Archiepiscopi Jadrensis 1587., fol. 19-20. (...)* *Visitavit postea Ex'tia sua Capella S'tae Mariae Silbae et fuit visum Sanctissimum Sacramentum in pixide argentea in Tabernaculo deaurato debite tentum (...)**
- ³⁷ Zapis se čuva u Tajnom Vatikanskom arhivu, a priloženu transkripciju donosim na temelju preslika pohranjenih u Zavodu za zaštitu spomenika u Zadru, fol. 831(142)r. (...) *Die Martis 29. Aprilis 1603 (...)* *Visitavit postea Ecclesiam Nativitatis Gloriosissimae Virginis quae non est consecrata, et fuit aedificata ab incolis ob comoditatem in qua ex devotione, et maiori commoditate detinetur S :mum Eucharistiae Sacramentum...*
- ³⁸ Isto, fol. 830(140)v. (...) *uase olei pro Infirmis ad requisitionem, et Inst'am Parrochi pro maiori commoditate concessit ut detineatur in Ecc.a S. Mariae apud habitationem et in foramine muri quod mandauit fieri a latere sinistro altaris maioris in pariete (...)*
- ³⁹ Isto mjesto, fol. 831(142)v – 833(144)r.
- ⁴⁰ Promjenu naslovnika pojedinih oltara, kao i njihov veći broj u odnosu na vrijeme Valierove vizitacije, možda bi trebalo vidjeti u svjetlu okolnosti koje su u posljednjoj četvrtini 16. stoljeća zadesile Silbu priljevom novog stanovišta izbjeglog pred turskim haranjima dalmatinskog zaleđa u vrijeme Ciparskog rata. Elementarna struktura novih oltara opremljenih drvenim menzama svjedočila bi o potrebi novog stanovišta za osobnim, obiteljskim ili bratimskim žrtvenicima.
- ⁴¹ NAZd, Vizitacije – kutija 2, br. 8, 1626. *Visitatio ecclesiarum Jadrensis Octavianus Garzadorui Archiepiscopi., fol. 50-56. (...)* *Inde p'fatus Ill'mus D'nus ecclesiam Natiuitatis Beatae Mariae Virginis proximior Villa adijt ... Visitavit corpus ecclesiae satis competenter instructum, atq' munitum ... Ecclesia de reliquis pro paupertat' loci, est satis competender prouisum.*
- ⁴² PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 14-19. Između 1606. i 1611. godine u zadarsku se bratovštinu ribara i mornara Sv. Andrije i Sv. Nikole upisalo 39 novih članova od kojih je 30 iz Silbe. Vidi

- u: VITALIANO BRUNELLI, Forma matricule marinarium et piscatorum Jadre, *Biblioteca za povjest dalmatinsku*, knjiga II, Dubrovnik, 1882., 63-66.
- ⁴³ Ističu se tada Juraj Ventura i sin mu Anton koji je 1637. godine dao temeljito obnoviti župnu crkvu Sv. Marka. Kroatizirani oblik prezimena izvorno talijanske obitelji Ventura je Vinturić. Tako ga do 19. st. bilježe sve matice Silbe, kada se nanovo talijanizira u istom obliku. U spomenutoj matrikuli bratovštine zadarskih pomoraca i ribara iz 1606. god. na prvom je mjestu upisan *Zorzi Venturich quondam Ventura da Selve*. Njegovo je ime prema predaji bilo uklesano na ploči iz 1598. godine uzidanoj na plemićkoj kuli – kaštelu. Prema maticama krštenih, Juraj i Anton su svojim sinovima krštenima 11. studenog 1606. odnosno 11. veljače 1610. godine nadjenuli ime Filip, stoga se i oltar Sv. Filipa i Jakova u crkvi Male Gospe može vezati upravo uz njihove osobe.
- ⁴⁴ NAZd, Vizitacije – kutija 1, br. 2, fol. 53r-56v. Cjelokupnu transkripciju zapisnika i dekreta na njegovu završetku donosim u Prilogu. Pomoć pri prijevodu, transkripciji i tumačenju zapisa ove vizitacije pružili su mi Daniel Nečas Hraste i dr. sc. Zvonko Liović, profesori Odjela za klasičnu filologiju pri Sveučilištu u Zadru, kojima se i ovom prilikom srdačno zahvaljujem.
- ⁴⁵ NAZd, Vizitacije – kutija 1, br. 12, 1678 *Visita Foranea Parzaghi*, fol. 4-6, (...) *Visitauit corpus Eccl'ie bene tectum, Ianuis munitum, ac dispositum. Visitauit Campanile, in quo decreuit illuo, ut prius decretum fuit, seram cum clauae ianuis apponendam, et pauimentum inferius mundandum.* (...)
- ⁴⁶ NAZd, Vizitacije – kutija 1, br. 10, *Quarta localis foranea 1681. dell' arcivescovo Perzago*, fol. 40-41. (...) *Vis.t Corpus Eccl'iae bene constructum, precepitq. ad maiorem ornatum eiusdem necessario conficiendae esse duae fenestrae ut lucidior d.a Eccl'ia fiat.* (...)
- ⁴⁷ Termin *imagine* osim slike može označavati i kip odnosno reljef. Tako je vizitator u procesijskoj povorci kojom je dopraćen do župne crkve bio predvođen prikazom Raspeća (*osculata imagine Sanctissimi Crucifixi*), što se zacijelo odnosi na procesijski križ. NAZd, Vizitacije – kutija 1, br. 2, fol. 52v.
- ⁴⁸ Prema Blagajničkom registru iz ŽAS-a godine 1846. obnavljana je pala Sv. Benedikta. No.60. / 20. *Decembre / Spesi per restaurare la Palla di S. Benedetto cioe per Brozza 5 ½ di Canavico per fodra della medesima a X8 ½ per una Ta-- per teler della medesima X20 per p---a al Mistro Olivo fio.1 X10 so--- fatto / fio.2 X17 sol.2.* Slika se više ne nalazi u Silbi, a njena mi je dalja sudbina nepoznata.
- ⁴⁹ DAZd, Matice umrljih, inv. br. 1060., 641/1. Č.H.L.3. (= 1658.) *miseca dece .A. (= 1.) bra pereminu Pava Viturici i bi pokopani u cirikvi Svekoga (sic) Marka na Sibi.* Dakle, Pavao Vinturić – Ventura umire 1. prosinca 1658. godine, pa se čini najizglednijim da se radi o bratu Antona Venture koji 1637. daje pregraditi župnu crkvu Sv. Marka. Pavao za razliku od Antona nije bio pomorac jer se ne spominje u matrikuli zadarske bratovštine pomoraca, niti je na njegov trag u toj djelatnosti naišao P. Starešina. Pregledom matica može se ustvrditi da se loza obitelji Vinturić – Ventura u Silbi zapravo nastavlja brojnim Pavlovim potomstvom, dok Antonova zamire. Zahvaljujem se i ovim putem dr. sc. Ivici Vigatu koji mi je ljubazno dao na uvid transkripciju glagoljskih matica.
- ⁵⁰ Pri tumačenju stanja oltara valja razlikovati termin *constructum* od *errectum*, pri kojem potonji zasigurno znači financiranje podizanja oltara, dok je *constructum* termin tehničke prirode kao kod glavnog oltara koji *de nouo fuerit constructum*.
- ⁵¹ U župnoj zbirci čuva se manji drveni polikromirani kip Sv. Roka koji se prema stilskim karakteristikama može datirati u sredinu 17. stoljeća; stoga je zacijelo pripadao ovom oltaru odnosno crkvi.
- ⁵² NAZd, Vizitacije – kutija 2, br. 3. *Visitatio personalis et localis 1718.*
- ⁵³ NAZd, Vizitacije – kutija 2, br. 4. *Sacra visitatio foranea 1760., fol. 37-38.*
- ⁵⁴ NAZd, Vizitacije – kutija 1, br. 9, *Visitatio Personalis Dioecesis Jadrensis Anno Dni MDCCXLII (archiepiscopi Zmajevich)*, fol. 24r-24v. (...) *Sono porto diligenti a' portar al fonte li faniculi. L'Inuerno li tollero gl'incomodo del Battisterio lontano, fecero istanza la uisita passata che li fosse permesso construir un battisterio nella Chiesa in Villa, per li fu dall'auità di Mons. Ill'no Arciu.o concesso.* (...)
- ⁵⁵ DAZd 88, SRN, sv. 301 (412), br. 6516, 1829. god. Izvještaj Vlade u Dalmaciji Dvorskoj Kancelariji u Beču od 5. svibnja 1829. godine.
- ⁵⁶ AŽS, *Selve li 15. Febbrajo 1828. Processo Verbale / Dietro ordine del Sig. Sindaco si siamo radunati noi sottoscritti componenti il Consiglio di fabbrica di questa Chiesa Parrocchiale di S.o Marco in unione alli due Periti Murari, e falegname Nicolo Vecchiardo, e Francesco Suppich per passare alla perizia della Succursale Chiesa intitolata il Santissimo Rosario li quali dopo di aver con tutta diligenza visitato il coperto, travatura, Biscantieri, Mura referiscono quanto segue -*
Di aver peritudo, e diligentemente visitato il Tetto Travatura Biscantieri, Muro ed armatura interno, e di aver osservato che il tetto e incurvato verso l'interno dalla Chiesa, i legnami infraciditi, e destacate le Teste della Travamenta dalle Banchine il Muro invalido per essere ridotto vuoto dalle acque internatossi delle Pioggie ed in parte buccato, che l'armatura interna ridatta incapace di poter sostentare il Tetto per cui niente assicura che al più minimo colpo di vento o di qualche altra stravaganza dell'atmosfera possi crolare il Tetto con danno della Popolazione, che pure li altari di legno, e fraciditi, e cadenti. Per questi motivi troviamo necessario che la sudetta Chiesa sia imediamente interdotta onde non ebbe da concorere la Popolazione per non rimanere vittime sotto le rovine (...)
- ⁵⁷ DAZd 88, Spisi registrature Namjesništva (dalje SRN), sv. 784, 1844. god., f. IV-2, br. 4795. (...) *Que' Altari della Chiesa vecchia demolita, siccome antichi di legno fragili e corrotti, così tosto in levandoli dal loro posto, passarono allo sfascello, e quasi tutti convertiti in polvere.* (...)
- ⁵⁸ AŽS. Dopis je vraćen u Silbu, a na kraju isprave nadbiskupov je dekret (...) *a) viene permesso alla Comune di Selve di demolire la già crollante Chiesa del Rosario, che verra perciò affetto interdotta; b) viene permesso alla Comune stessa di servirsi (salvi li diritti dei terzi) per ogni bisogno di Culto, e per quante volte non è possibile, o sommamente difficile l'andata alla troppo lontana Chiesa Parocchiale, della Chiesetta del Carmine spettante un tempo ai Francescani Minori Osservanti; e ciò fino al terminar della fabbrica della nuova Chiesa, che pel bisogno stesso si van cogli ottenuti debiti permeni fabbricanelo in quella Villa. / Dall'Ordinariato Archivescovile / Zara li. 3. Marzo. 1828. / Novak / Arcives:*

- ⁵⁹ NAZd, Vizitacij, kutija 1, br. 2, fol. 52v-53r, 55. *Quod Altare cum Dominatione sua Illustrissima ac Reverendissima obseruasset constructum esse a parte Euangelij in muro boreal et aliud a latere Epistolae in parte Orientali decreuit remouandum esse a praedicto loco, et construendum ab codesto latere in parte orientali, adhoc ut decentius seruetur dispositio eorumdem Altariam.* Dok u dekretima stoji: *Altare Assumptionis B.M.V. a latere Euangelij altaris maioris in parte quirinali constructum remoueat et aequo tramite iuxta idem latus construatur.*
- ⁶⁰ MARIJA STAGLIČIĆ, Barokna obnova sakralne arhitekture na otoku Ugljanu, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 18 (1994.), 35-47.
- ⁶¹ VLADIMIR MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri – tipologija i stil*, Zagreb, 2004., 157.
- ⁶² Vidi tlocrt u MARIJA STAGLIČIĆ, *Graditeljstvo Zadra od klasicizma do secesije*, Zagreb, 2013., 136.
- ⁶³ Prema istraživanjima M. Stagličić na jednak su način povećane i župne crkve u Kalima i Ugljanu. Vidi u: M. STAGLIČIĆ (bilj. 60).
- ⁶⁴ VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 61), 169 i 182. O tipološkoj problematici plitkih pravokutnih kapela, u Istri karakterističnih za kasnopalladijevski tip crkve, vidi i u: VLADIMIR MARKOVIĆ, *Jednobrodne crkve s parom kapela iz 17. i 18. stoljeća u Istri*, *Peristil*, 35/36, (1992./1993.), 169-180.
- ⁶⁵ MARIJAN BRADANOVIĆ, *Graditeljstvo Dubašnice u razdoblju renesanse*, u: „*Az grišni diak Branko pridivkom Fučić*” (zbornik u čast Branka Fučića), Zagreb, 2011., 245, sl. 11. i 12.
- ⁶⁶ Bianchi spominje obnovu samostana 1736. godine, dok je crkvu 28. svibnja 1752. nanovo posvetio nadbiskup Mate Karaman, kako to svjedoči natpisna ploča ugrađena u zapadni zid unutrašnjosti crkve. Vidi u: CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 5), 53.
- ⁶⁷ Parun Bartul Supičić, začetnik ogranka obitelji koji se nazivaju Bartuljevi, piše oporuku 1758. godine (Vidi u: PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 50, 52). Prema istom, nedatiranom izvoru, kameni je antependij oltara kapele izradio proto Šimun Supičić, klesar i altarist koji je prema predaji zabilježenoj u spisima obitelji izradio dva andela za jedan oltar u bazilici Sv. Antuna u Padovi.
- ⁶⁸ VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 61), 172-177; ANTON GNIRS, *Küstenländische Formen der Vorhallen bei kleinkirchen, Mitteilungen der K-K Zentral-Kommission für Denkmalpflege*, XIV, 10/11 (1915), Beč, 235-240.
- ⁶⁹ Ne treba odbaciti mogućnost da se radilo o kapitelima nosača pjevališta za koje nemamo potvrdu postojanja.
- ⁷⁰ O razvijenom obrambenom sustavu kojim se putem stražarnica oko naselja i više kaštela u selu ono uspješno branilo od turskih gusara u vrijeme Kandijskog i ostalih ratova vidi opširnije u: PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 147-155.
- ⁷¹ To se eksplicitno ogleda u matičnim knjigama koje pokazuju međusobne ženidbe i kumstva sa stanovništvom kvarnerskih otoka, naročito Lošinja, te doseljavanje većeg broja stranaca posebno tijekom 18. stoljeća. Vidi u: IVICA VIGATO, *Stranci u silbenskim matičnim knjigama iz 17., 18. i prve polovice 19. stoljeća*, *Folia Onomastica Croatica*, 18 (2009.), 223-265.
- ⁷² PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 76. Piramida zvonika u Silbi nazivala se „kuba”, stoga se taj termin može odnositi na formu kupole kao i piramide. Tako u Dnevniku Crkvinarstva iz župnog arhiva vezano uz obnovu crkve i zvonika s početka 20. stoljeća stoji: „*ovakovom svotom nemože se već pokrpati rupe koje je strila ostavila, sve kako bilo što bilo Crkva nema sredstva da doprinese niti jedan par; kad bi pristeklo da se misli raditi i popraviti valeč tru- (kubu) nek ostane kako i sada nemore se nego dogoditi što se je dogodilo nazad godina u Mletcima.* / *Silba 15. siječnja 1908.*” Misli se na urušavanje zvonika bazilike Sv. Marka 1902. godine.
- ⁷³ EUGEN MOTUŠIĆ (bilj. 5), 17. Zvonik Sv. Marka datira natpis – MDCXI – uklesan na ugaonom klesancu jugozapadnoga vanjskog ugla pod ložom. Za razliku od spomenutih zvonika, loža za zvona ovdje nije posebno naglašena razdjelnim vijencima.
- ⁷⁴ IVAN MATEJČIĆ, *Crkva Sv. Nikole u Puli (nekada posvećena Sv. Mariji)*, *Ars Adriatica*, 2 (2012.), 17. Autor navodi razliku u tehnici zidanja između donjega i vršnog dijela zvonika.
- ⁷⁵ MARIJA STAGLIČIĆ, *Obnova sakralne arhitekture na otoku Ugljanu u XIX. stoljeću*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 21 (1997.), 122-123; MARIJA STAGLIČIĆ, *Barokizmi i klasicizmi u Dalmaciji*, u: *Sic ars depreniditur arte* (zbornik u čast Vladimira Markovića), Zagreb, 2009., 492-493.
- ⁷⁶ IVICA VIGATO (bilj. 72), 230.
- ⁷⁷ IVICA VIGATO, *Prezimana u glagoljskim matičnim knjigama umrlih i krštenih otoka Silbe*, *Folia Onomastica Croatica*, 14 (2005.), 188.
- ⁷⁸ IVICA VIGATO (bilj. 72), 231.
- ⁷⁹ IVICA VIGATO (bilj. 72), 232. Marku se 1685. godine prezime navodi kao Murvidović, a 1686. Murervidović.
- ⁸⁰ PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 60. Matijev sin Anton nastavio je klesarsku i graditeljsku tradiciju obitelji pa se ovaj ogranak Supičićevih i danas naziva Protovi. Imali su radionicu na Mulu, a prema P. Starešini „obavili su brojne radove na Silbi”, od kojih pretpostavlja izradu oltara u kapelama crkve Gospe od Karmela. Ovi oltari standardni su radovi iz 19. stoljeća, a sačuvana klesarska djela sakralne domene koja bi se mogla pripisati ovoj radionici vjerojatno su krsni zdenci, škropionice, oltarne menze i brojne nadgrobne ploče.
- ⁸¹ IVICA VIGATO (bilj. 72), 230. Godine 1784. i 1787. navode mu se kćeri Anica i Maria, a 1784., 1786. i 1799. sin Anton.
- ⁸² PETAR STAREŠINA (bilj. 1), 60. Autor kao izvor navodi spise zadarskog kneza Andree Pasquaglia (1719.-1721.).
- ⁸³ BRANKO FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982., 325. Natpis prema Fučićevu čitanju glasi: „1660 m(iseca) m(arč)a na dni 8, činim ja meštar Franić Lorenc(in) ki bude stati u ovoj kući da ima dati 4 mise na Luzarij ml(a)de nedile na godiče”. Da se Fučićeva interpretacija sintagme „na Luzarij” doista odnosi na oltar Gospe od Ružarija, potvrđuje ista sintagma u oporuci Matija Grandića iz 1659. godine: „... da čini govoriti ednu misu na misec na svetom Roku...”. To bi ujedno bio i prvi spomen oltara Sv. Roka u Silbi. Vidi u: IVICA VIGATO, *Dvije silbenske glagoljske oporuke*, u: *Otok Silba – prirodno i kulturno blago*, Zadar, 2013., 205. Lorencinov je nadvratnik nakon prodaje kuće skinut s izvornog mjesta i prenijet u obližnji turistički ured, sada u okviru caffea „Turist”.
- ⁸⁴ DAZd, *Matrice krštenih inv. br. 1043.: 224/4, 239/1, 260/2, 272/3; Mk, inv. br. 1044.: 36/4.*

⁸⁵ ŽAS, *Inventario / degli oggetti preziosi esistenti nell' invetrata del / quadro della Madonna di Natività posto a tergo / dell'altare Maggiore nella chiesa Parochiale / di Selve 1864* (godina dopisana drugom rukom); CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 5), 52. „L'altare maggiore è isolato con tabernacolo in centro, il tutto di pietra, tassellata in marmo, e dietro del medesimo un quadro, rappresentante la nascita del Salvatore.”

⁸⁶ MARIJA STAGLIČIĆ, Pabirci za Ćirila Metoda Ivekovića, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29 (2005.), 277-278.

⁸⁷ DAZd, Građevinska sekcija 149-a.

⁸⁸ MARIJA STAGLIČIĆ (bilj. 87), 278.

⁸⁹ ŽAS, *Contratto di conduzione d'Opera / Siccome li qui presenti Signori tutti domiciliati nell'Isola di Selve distretto della Città di Zara, determinarono di fornire l'indispensabile altare Maggiore nella loro Chiesa Parochiale, e quindi per l'opera stessa si rivalsero al pure qui presente altarista Giovanni Dalla Zonca del fù Placido, domiciliato nella Citta di Dignano nell'Istria, così trà le parti vengono stipulati i seguenti patti:*

1mo: Il dalla Zonca assume l'obbligo di approntare tutti gli pezzi neccesarj all'erezione di un'altare alla Romana col rellativo Tabernacolo, ad eccezione delle due Statue laterali, secondo la dimensione e forma descritta nel disegno da esso esteso nel foglio che sub % venne unito al contratto presente. (...)

8mo: Sobbliga inoltre della Zonca a tutte sue spese di atterare l'esistente piccolo altare, parte di marmo ed in parte di pietra a

muratura nonchè la riduzione delle due porte l'aterali agli stipiti, architravare gli stessi e formargli il Cimiero in conformità che venne esteso nel prospetto e pianta del disegno, non restando a noi che l'obbligo di trasportare ove crederemo più opportuno i materiali ricavabili dal vecchio altare a nostre spese. (...) Isola di Selve 12 Marzo 1860

⁹⁰ ŽAS, *Quietanza (...)*

a) Per manuale Simone Giurich prestato nel collocamento della mensa dell'Altare, chera provvisorio altare Maggiore fio 2:33

b) Colla Rovella per governare le due statue di Santi Pietro, e Paolo :15

c) Al marangone Gioachino Benedetti, per lavoro alle due statue sudette :40

d) Al Sig.e Giovanni della Zonca per un paso di Candelle Steriche :54

e) Al Marangone Simeone Cuglierich, per telero operato all'Altare Maggiore 2: - assieme fiorini 5:42 / Selve 23 Gennajo 1861 / Lovrovich

⁹¹ Za primjere u Zadarskoj nadbiskupiji vidi u: RADOSLAV TOMIĆ (bilj. 10), 15, 18, 75, 85, 112.

⁹² On se može povezati s u Silbi očuvanim tabernakulom koji na vratašcima ima reljefno modelirane brojke godine 1675. te urezan natpis: NA 28 D(e)CEMBRA. Vidi sliku 31 u: PETAR STAREŠINA (bilj. 1).

Summary

The Destroyed Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary at Silba

It is known that the Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary at Silba was demolished in 1828 so as to provide the necessary building material for the completion of the new parish church which inherited the dedication from the old one. As we learn from the archival records, the demolition was authorized by the Archbishop of Zadar Josip Nowak who stipulated that the Franciscan Church of Our Lady of Carmel would function as the local parish church while the new one was being built. All that remains from the old church today is the bell tower which continued to be used by the new parish church.

It is obvious from the schematic ground plan and the dimensions of the demolished church, recorded in the now lost document from the parish church archive, that it was a single-nave longitudinal structure with a rectangular sacristy to the east, two shallow chapels extending from the lateral walls and a porch of the *lopica* type (resembling a *loggia*) at the front which abutted onto the corner of the bell tower with its own south corner. Apart from the high altar, placed against the back wall, the church had three pairs of side altars.

The analysis of the canonical visitations carried out during the second quarter of the seventeenth century

demonstrates that the church, recorded for the first time in 1579, was a modest building in which the oil for the anointment of the sick was being kept because the local parish church of that time, dedicated to St Mark, was too far from the village. During the second quarter of the 17th century the church was provided with five side altars put up by the more distinguished individuals and members of the lay fraternities the most prominent of which was that of Our Lady of the Rosary after which the church was called by eighteenth-century locals. Based on the analysis of the 1670 visitation of Archbishop Evangelisto Parzaghi who described the situation after the renovation during which certain altars changed their places, the article argues that the church was completed just before this visit. The bell tower was mentioned as a *campanile* for the first time in 1678.

By means of comparative analysis, it can be established that the Church of the Nativity of the Virgin at Silba belonged to the same architectural type as a large group of simple yet spacious churches which were built in rural communities along the east Adriatic coast by local masters during the seventeenth and eighteenth centuries. The activity of such masters on the island of Silba is corroborated by contemporary birth, marriage and death records as well as a number of monuments such as a tombstone in the Church of St Mark and the door lintel in the house of master builder Franić Lorencin (1660), both of which depict building and carving tools.

The analysis of the land registry maps and topographical drawings of 1824 and 1833 shows that the church's south wall, to the east of the chapel of Our Lady of the Rosary, was laid in a different direction compared to that of the rest of the wall, indicating that this portion belonged to an earlier layer of the building which, judging from everything, seems to have been medieval. Therefore, the building was widened and extended towards the west during the rebuilding documented in the visitation of 1670. This possibility, which a future excavation of the site ought to confirm, is strengthened by the frequency of such alterations as can be seen on the seventeenth- and eighteenth-century churches on the island of Ugljan and in particular on the Church of St Lawrence at Lukoran, built in 1632, which is the best example of this kind of reconstruction.

Another feature of these churches is the *lopica*-type porch which stands out as an architectural element typical of Istria and the Quarnero gulf to which,

geographically speaking, the island of Silba gravitates. The *lopica* porch of the Church of the Nativity at Silba had a particularly elongated plan and featured two symmetrical sets of three supports and an axial main entrance into the porch, that is, the church. It is unlikely that the porch was added prior to the late seventeenth century because during that time, Silba was exposed to the raids of the Turkish pirates who threatened it directly. It is certain that the bell tower was used for defensive purposes and the addition of a porch would have diminished its importance as a fortification structure and hampered the visual communication with the entrance to the church.

The examination of the architecture of the bell tower revealed two different building phases: an earlier one which included the body of the bell tower and a later one which saw the addition of the pyramidal structure together with a shallow square drum. In its original form, the bell tower had a compact body featuring a round-headed opening at the centre of each side of the two topmost storeys. Their stylistically undefined morphology corresponds to modest bell towers which were built in this area from the late sixteenth to the eighteenth century. The original pyramidal top had to be dismantled in 1858 due to wear and tear and it was replaced by the present one which has oval openings at the bottom of each side of the drum. This structure is almost identical to the top of the bell tower of the Church of Our Lady of the Rosary at Preko on the island of Ugljan which was built in 1844.

Based on the archival records, the article also establishes that the substantially repainted image of the Virgin and Child with SS Mark and Matthew, today at the high altar of the parish church, was originally larger. It was the object of *ex-voto* veneration and numerous offerings had been placed in its glass case. The painting was cropped so that it could be inserted into the niche of the marble altar piece designed by Ćiril M. Iveković (1898) which meant the loss of the two other evangelists. According to the preserved contract and drawing, the lower part of the altar was set up in 1860 by Giovanni dalla Zonca, an altar maker from Vodnjan, and it featured the still preserved wooden statues of SS Peter and Paul which are dated to the mid-seventeenth century on the basis of their stylistic features. Therefore, it can be concluded that painting and the statues were taken from the high altar of the demolished church.